

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
Філологічний факультет
Кафедра української літератури

**Історичні романи Василя Шкляра “Залишенець. Чорний Ворон”,
“Маруся” та “Характерник”: сюжет, проблематика, образи персонажів**

Дипломна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:
студентка 6 курсу, 601 групи
денна форма навчання
спеціальності 014 “Середня освіта”
(українська мова і література)
Мельник Марія Іванівна
Науковий керівник:
доцент, к. філол.н. Чолкан В. А.
Рецензент: _____

До захисту допущено:

Протокол засідання кафедри № _____

Від “ ____ ” _____ 2021р

Зав. кафедри _____ Мальцев В. С.

Чернівці – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4-6
РОЗДІЛ I.....	7-30
“Залишенець. Чорний Ворон” Василя Шкляра – історичний авантюрно-пригодницький роман у сучасній українській літературі	
1.1. Відомості з життя та творчості Василя Шкляра.....	7-8
1.2. Творчість Василя Шкляра як об’єкт уваги літературної критики.....	8-12
1.3. “Залишенець. Чорний Ворон”: з історії написання роману....	12-14
1.4. Історична основа роману.....	14-16
1.5. Сюжетні особливості роману.....	16-21
1.6. Визначне місце чорного ворона (птаха) в романі.....	21-22
1.7. Проблематика роману.....	22- 24
1.8. Характеристика персонажів.....	24-29
1.8.1. Образ Чорного Ворона.....	24-26
1.8.2. Образ отамана Веремія.....	26-27
1.8.3. Жіночі образи в романі.....	27-29
Висновки до I розділу.....	29-30
РОЗДІЛ II.....	31-53
“Маруся” Василя Шкляра – історично–пригодницький роман у сучасній українській літературі	
1.1.Історія написання роману “Маруся”.....	31-32
1.2. Історична основа роману.....	32-35
1.3. Сюжетні особливості роману.....	35-40
1.4. Проблематика роману.....	40-42
1.5. Характеристика персонажів.....	42-52
1.5.1. Образ отаманші Марусі.....	42-48
1.5.2. Образи братів Соколовських.....	48-50

1.5.3. Образ Мирона Гірляка	50-52
Висновки до II розділу.....	52-53
РОЗДІЛ III	54-73
“Характерник” – історичний роман у сучасній українській літературі	
1.1. Історична основа роману “Характерник”.....	54-56
1.2. Козаки-характерники в українській історії.	56-60
1.3. Іван Сірко – славетний отаман і характерник.....	60-63
1.4. Сюжетні особливості роману	63-67
1.5. Проблематика роману.....	67-68
1.6. Характеристика персонажів.....	69-72
1.6.1. Образи характерників Кирика, Гирі й Костогриза.....	69-70
1.6.2. Образ царевича Семиона.....	70-71
1.6.3. Жіночий образ роману.....	71-72
Висновки III розділу.....	72-73
Розділ IV	74-83
Вивчення творчості Василя Шкляра у школі	
Висновки IV розділу.....	82-83
ВИСНОВКИ	84-87
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	87-95

ВСТУП

Історична проза, для якої характерне переосмислення важливих фактів минулого, завжди користувалася популярністю. У сучасному суспільстві ця тема набуває неабиякої актуальності. Адже історичне минуле, як складова способу мислення народу, має надзвичайний вплив на формування національної свідомості, перебіг державної та духовної регенерації українського народу. З'явилася необхідність в осягненні та відтворенні історичних фактів і визначних людей з минулого у художніх текстах.

Кожен народ відтворює своє минуле і свою історичну пам'ять. Історики є головними у баченні минулого та відображенні історичних реалій. Художня література у цьому процесі відіграє важливе значення. Адже історична проза є важливим джерелом для вивчення історії.

У сучасній літературі з'являється все більше літературних творів, які описують історичні події сучасності та минувшини. Такий вид розповсюдження інформації є надзвичайно продуктивним і має великий вплив на осягнення сучасним суспільством історичних фактів.

У останні роки літературознавці активно досліджують історичні процеси та жанр історичного роману. Для цілісного розуміння індивідуального стилю письменника потрібно проаналізувати художню дійсність та її історичну основу. Творчий доробок Василя Шкляра є важливою частиною української літературного процесу.

Актуальність наукового дослідження. В. Шкляр – сучасний письменник, який пише і зараз. Останній історичний роман “Залишенець” вийшов друком 2019 року, тому можна вважати його ще новим і малодослідженим. Цілісних праць, присвячених дослідженню історичної романістики В. Шкляра, небагато. Тому актуальність зазначеної теми не викликає жодних заперечень. Цей роман сьогодні набуває особливого значення ще й тому, що Україна опинилася в складній політичній ситуації і почала втрачати свої землі. Роман про повстанську боротьбу на українських

землях є чудовим джерелом для осмислення історичного минулого, незламності українського народу. Твір став закликом до охорони своїх земель. Звертатися до історії актуально завжди.

У романі показано, яким високим був рівень національного духу у 20-тих роках минулого століття. Люди повинні знати історію свого народу та шанувати пам'ять про своїх історичних героїв. Адже завдяки минулому ми маємо шанс на майбутнє. Події повторюються і для того, щоб не скоїти нових помилок. Ми повинні не лише знати про подвиги та поразки наших попередників, але й пам'ятати, як повстанські війська 20-тих років ХХ століття боролися за наше майбутнє.

Наукова новизна. Василь Шкляр – сучасний письменник. Його твори – нові та малодосліджені, тому в українському літературознавстві на сьогодні ще не існує системного аналізу романів Василя Шкляра “Чорний Ворон”, “Маруся”, “Характерник”.

Мета дослідження: опрацювати та систематизувати літературознавчий критичний матеріал, який стосується романів Василя Шкляра “Залишенець. Чорний Ворон”, “Маруся”, “Характерник” та особливостей індивідуального стилю письменника; проаналізувати ідейно-художні та жанрово-стильові особливості історичної романістики письменника; визначити місце і значення історичної романістики в українській літературі; з'ясувати авторські візії історичного минулого.

Згідно поставленої мети під час написання магістерської роботи маємо виконати наступні **завдання**:

- визначити основні факти з життєпису автора;
- з'ясувати роль історичних романів в сучасному літературному процесі;
- опрацювати історичні події та факти, які описані в романах;
- здійснити й осмислити особливості творчої манери письменника;
- встановити історію написання романів;

- прослідкувати взаємний зв'язок історичних фактів і художнього вимислу в романах;
- визначити роль історичних фактів, документальних джерел як першооснови історичного роману;
- дослідити елементи сюжету романів;
- з'ясувати проблематику творів;
- охарактеризувати головних і другорядних персонажів зазначених текстів.

Методи дослідження. Під час написання магістерської роботи ми використали наступні методи: біографічні; системно-описові; (методи збору інформації); методи обробки результатів дослідження – порівняльний; методи аналізу та узагальнення.

Об'єкт дослідження: романи В. Шкляра “Залишенець. Чорний Ворон”, “Маруся”, “Характерник”.

Предмет дослідження: історична романістика В. Шкляра, жанрові та стильові особливості історичних романів письменника про боротьбу українських героїв.

Практичне значення магістерської роботи. Матеріали наукового дослідження можна використати під час читання курсу “Сучасна українська література” та спецкурсу “Український історичний роман: становлення, розвиток та історія жанру” у вищих навчальних закладах; під час проведення уроків позакласного читання у старших класах загальноосвітніх шкіл.

Структура роботи. Наукове дослідження складається зі вступу, чотирьох розділів, які складаються з підрозділів, висновків та списку використаної літератури.

Загальний обсяг наукового дослідження – 95 сторінки друкованого тексту. Список використаної літератури містить 66 позиції.

РОЗДІЛ I

“ЗАЛИШЕНЕЦЬ. ЧОРНИЙ ВОРОН” ВАСИЛЯ ШКЛЯРА – ІСТОРИЧНИЙ АВАНТЮРНО-ПРИГОДНИЦЬКИЙ РОМАН У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

1.1. Відомості із життя та творчості Василя Шкляра

Василь Миколайович Шкляр – представник сучасної української літератури. Його книжки читає велика кількість людей. Письменник став «батьком українського бестселера». Рішенням Комітету з присудження Національної премії України імені Тараса Шевченка В. Шкляр був визнаний лауреатом 2011 року. Письменник через свої політичні переконання від премії відмовився.

Книги В. Шкляра перекладено багатьма мовами світу, а саме: англійською, болгарською, вірменською, шведською, словацькою.

Майбутній письменник народився 1951 року в селі Ганжалівка Лисянського району на Черкащині. Там почав вчитися в школі, але згодом сім'я почала жити в місті Звенигородка. Тут письменник здобув середню освіту (1968 р.). Далі почав навчатися на філологічному факультеті Київського університету, згодом перевівся до Єреванського університету. Вищу освіту здобув у 1972 році.

Спочатку почав працювати в Центральному державному історичному архіві на посаді наукового співробітника. Згодом почав займатися журналістикою, працював у журналах “Ранок” та “Дніпро”. У 90-тих роках занурюється у політичну діяльність. Довгий період часу обіймав посаду головного редактора видавництва “Дніпро”.

Василь Шкляр займався політичною журналістикою, бував у «гарячих точках». Цей досвід письменник вдало відтворив у своїх творах. Популярність прийшла із написанням роману “Ключ”. 1999 року став членом новоствореної Асоціації українських письменників.

Василь Шкляр є членом Національної спілки письменників України та Асоціації українських письменників.

За час творчої роботи отримав багато нагород: гран–прі Всеукраїнських конкурсів за кращий роман “Золотий бабай” та “Коронації слова”, лауреат премії “Золоте перо”, міжнародної премії “Спіраль століть”, австралійської премії “Айстра”, премії Ліги українських меценатів “Ярославів Вал” та ін.

Письменник перекладав з вірменської та новогрецької. Значного розголосу набув його переклад “Тараса Бульби” Миколи Гоголя, зроблений з першого видання повісті, що вийшла у 1835 році у збірці “Миргород”.

У 2011 році автор пише свій найвідоміший роман “Чорний ворон (Залишенець)”. Саме за цей твір у 2011 році Василеві Шкляру було присуджено Шевченківську премію.

В. Шкляр народився й виріс у Черкаському краї, з дитинства чув перекази про холодноярських отаманів, які, всупереч ідеологічній пропаганді, поставали аж ніяк не бандитами і розбійниками, а лицарями волі і вірними синами України. Тому закономірним видається бажання автора реабілітувати імена діячів повстанського руху, окреслити місце, належне їм в історії. Замовчувана довгий час тема повстанського руху проти нової окупаційної більшовицької влади – одна з причин стрімкої популярності роману “Чорний Ворон”, який став першим національним бестселером у сучасному літературному процесі.

1.2. Творчість Василя Шкляра як об’єкт уваги літературної критики

Про письменника не можуть не писати, адже якщо він не критикований – значить його не існує. В. Шкляр не залишився без уваги критиків, журналістів та літературознавців, адже його романи стали бестселерами. Багато видань публікують інтерв’ю з письменником, серед яких провідне місце займають журнали “Книжник–Review”, “Україна молода”, “Дзеркало

тижня”, “Літературна Україна”, “Газета по–українськи” сайти “Літакцент”, “Gazeta.ua” тощо.

Серед фахових видань, що зверталися до аналізу творчого доробку автора, виділяємо наступні: “Слово і Час”, “Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах”, “Дивослово”, “Сучасність”, “Українська мова та література”, “Березіль”. Найпопулярнішими романами серед критиків стали “Ключ”, “Елементал” і, звісно, – “Чорний Ворон”.

Творчість В. Шкляра досліджувало чимало літературознавців, серед яких найпомітнішими стали рецензії Б. Пастуха, А. Венцковського, М. Петрашука, К. Родика, П. Солодько, А. Миколаєнка, Р. Харчук та інших. Водночас не усі проблеми, яких торкається письменник у своїх історичних романах, – досліджені.

Кандидат філологічних наук Наталія Андрійченко свою публікацію “Архетипологія роману Василя Шкляра «Чорний Ворон»” присвятила визначенню архетипів, вплетених у сюжет роману.

Проблематиці роману присвячена робота Валерія Башманівського “Проблеми вибору в романі В. Шкляра «Залишенець. Чорний Ворон»”. Ще можемо виділити наукове дослідження С. Філоненко “Бестселер як проблема сучасного літературного процесу в Україні”, Тетяни Белімової “Образ повстанця в сучасному українському історичному романі В. Шкляр «Чорний Ворон. Залишенець»”, О. Романенка “ “Чорний Ворон” Василя Шкляра: між високою та масовою літературою” .

Сучасний письменник Андрій Кокотюха здійснив порівняльний аналіз образів отаманів у своїх творах та історичних романах Василя Шкляра. Проблему жанрових особливостей історичних творів письменника досліджував Микола Жирмунський, який написав дослідження “Жанрові модифікації історичного роману”.

Більш цілісним дослідженням романістики Василя Шкляра є стаття Ольги Стадніченко “Роман Василя Шкляра “Чорний Ворон”: історична та художня правда”.

Усі письменники та критики стверджують, що важливим для національної літератури є існування бестселерів.

Стаття “Енігматика. Гостросюжетність. Інфернальність” Ярослава Голобородька присвячена оцінці творчості Василя Шкляра з іншого погляду. Тут розкрито стильові, мовні та сюжетні особливості, звернено увагу на символіку тексту. “Василь Шкляр розвиває, ущільнює романну канву в такий спосіб, неначе знімає кіно, в якому наявне авантюрне, психологічне й містичне начало, присутні якості-риси детектива, екшена й трилера. При цьому його романи проткані й заряджені такими споконвічно привабливими для людської свідомості константами, як енігматичність, динаміка інтриги, філософічність і містика” [8, с. 16]. Літературознавець розкриває жанрову проблематику творів письменника. Я. Голобородько поважає В. Шкляра за режисерський талант, неповторність та динамічність сюжетів.

У статті “Що таке український бестселер?” В. Панченко виділяє три складові бестселеру: “1. Літературне достоїнство твору. 2. Урахування психології і смаків масового читача. 3. Промоція, «проштовхування» твору” [37, с. 41].

Літературознавець аналізує світовий бестселер, порівнюючи його з особливостями української літератури. Він вважає, що на поширення літератури має вплив мовний фактор. Критик пише: “Дуже добре, що в Україні з’явилися конкурси на зразок “Золотої Бабая” чи “Коронації слова”. Вони стимулюють розвиток так званої масової літератури, яка, звісно, мусить бути представлена в кожному нормальному письменстві. Завдання подібних конкурсів – пошук і “провокування” бестселерів. Якби не вони, чи мали б ми сьогодні добрий десяток цікавих творів популярного жанру в тому числі й два романи Василя Шкляра, який дебютував ще 1974 р. повістю “Перший

сніг”, а після того написав і видав кілька книжок “традиційної” прози? Роман “Елементал” – переможець “Коронації слова” 2001 року. Я не уявляю, що бестселер може бути нудним, без тієї фабульної напруги, яка пов’язана з природною читацькою цікавістю: “А що буде далі?”. В цьому сенсі у романі В. Шкляра все гаразд: він цікавий від початку до кінця, оскільки йдеться про пригоди молодого вояка-українця з Французького іноземного легіону, який потрапляє до Чечні із завданням вирвати з рук російських спецслужб дочку генерала” [37, с. 41].

Володимир Панченко порівнює головного героя Василя Шкляра з Многогрішним з “Тигроловів” Івана Багряного. Обидва герої відзначаються силою душу та витривалістю і не є типовими для української літератури.

Літературознавиця Ольга Стандіченко свої дослідження присвятила історичній правді та художнім видумкам у творах В. Шкляра. Вона позитивно оцінює доробок автора і вважає, що він займає високе місце в сучасній українській літературі.

Критикиня вважає, що “твори на історичну тему мають специфічне завдання – формувати національну свідомість, розкривати і примножувати історичний і духовний досвід людства, давати моральні уроки майбутнім поколінням. За співвідношенням між фактом і вимислом (домислом) історичні твори поділяються на три жанрові різновиди: історико–художні, художньо–історичні, художньо–документальні” [24, с. 308]. Усі свої історичні романи Василь Шкляр писав, спираючись на історичну правду та користуючись архівними документами, тому його історичні романи можна вважати художньо-документальними.

Отже, у сучасній літературі Василь Шкляр відіграє визначну роль і є провідним майстром бестселерів. Для своїх творів письменник обирає важливі історичні, національні та загальнолюдські проблеми, створює напружені сюжетні лінії, але не може бути названий елітарним чи масовим письменником. Зосередження на письменницькій творчості В. Шкляра

обґрунтоване тим, що автор вдало описує у своїх романах актуальні питання української історії, самореалізації українського народу, боротьби за історичну справедливість, талановито інтерпретуючи не всім відомі історико-культурні події для молодого покоління українців. Письменник звернувся до історичної тематики через потребу в сучасному суспільстві літератури, яка виховує у читачів готовність боротись не лишень за власні інтереси, але й за свою країну.

1.3. “Чорний Ворон”: з історії написання роману

Роман “ Чорний Ворон (Залишенець)” вперше було видано у 2009 році. Письменник працював над твором майже 13 років. Перед виданням роману у книжковому варіанті він був опублікований у журналі “Сучасність” (повна версія твору). У газеті “Літературна Україна” друкувався фрагмент твору під назвою “Суд”.

Твір В. Шкляра отримав дві назви через публікації у 2009 році у двох різних видавництвах водночас. Кожна з публікацій мала свою назву. Так, видавництво “Ярославів Вал” першим надрукувало текст роману після перемоги в конкурсі “Кращий український роман”. Тут роман вийшов під назвою “Чорний Ворон”. Згодом видавництво “Клуб Сімейного Дозвілля” випустило книгу Василя Шкляра під іншою назвою – “Залишенець”. Наступні перевидання книги тут вже мали подвійну назву: “Залишенець.Чорний Ворон”.

Назва “Чорний Ворон” є зрозумілою, але чому “Залишенець”? Залишенець – той, хто залишився. Це люди, які залишились у лісі, щоб здобути волю Україні, хоча їм це і не вдається. Отже, це ті, хто боровся до кінця.

У 2011 році з’явилася аудіокнига роману “Чорний Ворон”, яку видав “Наш Формат”. Заслужений артист України Петро Бойко прочитав текст роману.

Сюжет роману присвячений важливим історичним подіям в Україні – боротьбі Української повстанської армії проти Радянської влади протягом 1920-тих років. Головним історичним джерелом є документи, які автор довго досліджував та знаходив. Для написання роману використовувалися розсекречені документи з архівів КДБ.

Письменник про свій твір говорить так: “Роман “Залишенець. Чорний Ворон” жив у мені давніше. Я з того краю, який описую. Це жило в мені, як ще був малим, на рівні скупих переказів. Пересічні селяни повстанців називали “бандитами”. Тих, хто думав інакше, – винищували. Мій дід був у радянській армії, потім в УНР старшиною, а тоді пішов у повстанці. «Бандити», лісові розбійники хвилювали дитячу уяву. Було у цьому щось романтичне. Потім прочитав спогади Юрія Горліс–Горського “Холодний Яр”. Ця книжка справила на мене глибоке враження. Почав шукати усі можливі джерела про той час. Збереглися спогади учасників. Уся хроніка тих часів зафіксована у чекістських архівах. На документальному рівні про це писав Роман Коваль, він став моїм літературним редактором, консультантом. Хотів вивчити все про той час. Який тютюн тоді курили, яка зброя була, що їли, що носили дівчата... Мені весь час здавалося – почекай, надійде ще час писати. Настав момент, коли сказав собі: “Сідай і пиши, інакше – ніяк”. На збирання матеріалу і написання роману пішло 13 років” [3].

Отже, авторові вдалося поєднати знайдені документи з власним вимислом і створити чудовий роман. Документи не є зайвими у романі, а навпаки – доповнюють художній сюжет твору, допомагаючи краще пізнати історичний час та умови. В українській літературі цікаві історичні романи, читання яких приносить задоволення від таланту автора та користь, є рідкістю. Адже після осмислення прочитаного художнього тексту починаєш задумуватися над долею свого народу, несправедливістю та бідами, які спіткали наших предків. Роман націлює на роздуми, що пов’язані з

свідомленням важливості бути патріотом своєї землі та цінності національної боротьби.

1.4. Історична основа роману

На сторінках роману “Залишенець. Чорний Ворон” Василь Шкляр відтворив історичні події сторічної давнини, що відбувалися на українських землях. У цей час українці мали надію на перемогу і вільну життя. Прибічники української армії мусли тікати і переховуватися у лісах. Такі люди називалися повстанцями, оскільки воювали проти загарбників.

Ці події, відзначаючись неабиякою героїчністю, стали трагічними для українського народу. Головними героями роману є останні повстанці Холодного Яру, що були під керівництвом славного отамана – Чорного Ворона. Відважні герої змушені вести бойові дії проти Радянської влади та боронити свій рідний край.

Сюжет роману розгортається у межах 1921 – 1924 років із фінальною проекцією на 1964 рік. Громадянська війна ХХ століття в Україні – малодосліджена та важлива тема в українській історії.

Біля Мотронинського монастиря протягом 1918 – 1922 рр. утворюється повстанське військо. У селі Мельники селяни почали створювати особистий загін для захисту своїх земель після революції. Керівником став Олекса Чучупака. Метою боротьби було збереження монастиря від ворогів.

Згодом загін, який складався з двох десятків людей, почав розширюватися, і утворився полк. Через такі непрості історичні умови сілький вчитель Василь Чучупака змушений був стати полковником. Згодом цей полк брав участь у вигнанні війська Денікіна з Черкас.

Територія, де переховувалися повстанці, називалася Холодноярською республікою. Українські вояки контролювали близько 30 навколишніх сіл та налічували 15 тисяч чоловік. Хоча достовірної інформації на сьогодні не існує, та все ж можемо вважати, що, можливо, їхній вплив був поширений на ще більшу частину сіл.

За достовірними історичними даними повстанський рух було знищено в 1923 році, в результаті хитрого плану чекістів. Знайшовши одного отамана, вони запевнили його в існуванні “Чорноморської повстанської групи” і змогли неправдою заманити на смерть головних очільників повстанського війська.

У центрі роману – історичні постаті, за долею яких цікаво спостерігати, радіючи їхнім перемогам та співпереживаючи поразкам та втратам.

Аналіз прочитаного тексту забезпечує розуміння зв’язку історичних часів та важливості історичної пам’яті в сучасному житті.

Події повстанського руху 1920–х років не є поширеними в сучасній літературі, як доба Київської Русі чи час боротьби під керівництвом Богдана Хмельницького. Роман на таку тему потрібен і є особливо актуальним для кожного українця.

Очевидців тих подій, на жаль, немає. Письмових доказів тих подій також не знайдено в потрібній кількості для написання твору такого масштабу. Про ті часи не складено пісень. Автор зміг віднайти лишень окремі згадки про ті часи та деякі архівні матеріали. Тому письменник події роману, оперті на історичну правду, був змушений домальовувати своєю творчою уявою.

Василь Шкляр користувався документацією, виданнями Р. Ковалю, мемуарами учасників боротьби того часу – Юрія Горліса-Горського, який був осавулом першого куреня полку Холодного Яру, Івана Лютого-Лютенка – отамана із Звенигородки, Миколи Василенка – учасника Чорноліського полку. Також залучено свідчення рідних, односельців, онуків і правнуків героїв. Більшість спогадів стосуються періоду 1918 – 1921 років, а роман охоплює пізніший період боротьби (1922 – 1924 роки). У пригоді стали доступні нині документи Галузевого державного архіву СБУ: численні донесення уповноважених ЧК та ГПУ, інформаційні зведення, пояснювальні

записки, звіти, доповідні, рапорти і навіть шифрограми. У текст автор додає багато уривків зі знайдених документів.

1.5. Сюжетні особливості роману

Легендарний текст роману “Залишенець. Чорний Ворон” вміщує у собі реальні історичні факти та літературний домисел автора. Завдяки цьому письменнику вдалося створити чудовий твір, який цікаво читати. Текст непередбачуваний, містить багато різнопланових подій, які зацікавлюють читача. Головною особливістю роману є неповторне змалювання історичних подій та героїв, яких вже почали забувати.

Книга Василя Шкляра вражає реалістичним описом подій. У літературний текст вставлено автентичні документи НКВС та КДБ, які канцелярською мовою описують боротьбу українських повстанців.

Сюжет роману розгортається у межах 1921 – 1924 років із фінальною проекцією на 1964 рік. Наприкінці твору показано Україну, яка святкує 150-річчя від дня народження славного Тараса Шевченка. Чорний Ворон повертається на Батьківщину, автор показує перемогу свого героя над ворогами і життєвими обставинами.

“Чорний Ворон” за структурою складається із чотирьох частин. До першої частини входять п’ять розділів, другої – чотири, третьої – чотири, до четвертої – п’ять.

У романі присутні дві площини оповіді. У першій – художній, подано історії славетних отаманів Веремія та Чорного Ворона. Другою є документальна площина, яка містить реальні факти з документів, у яких розкривається історична основа розповіді автора на сторінках різних розділів роману. Уривки з документів у романі подаються не в хронологічній послідовності, їхня форма вільна. Автор використовує документи інколи після художньої версії даної історії чи факту, які описані в творі, а інколи – після тексту із документу розміщено художню версію цієї події. Документна лінія виглядає відстороненою від загального тексту і створює контраст із

художньою лінією твору. Адже лінія з документів написана російською мовою і відзначається чіткістю, великою кількістю дат, імен, маловідомих слів, а художнє нповнення тексту містить дивовижні пригоди та вражаючі сцени, які читаються легко та невимушено.

Автор завдяки документальній та художній лініям скористався не лише двоплановою композицією, але запропонував читачам дві історії руху – історії життя двох отаманів: Веремія та Чорного Ворона.

Частини з історією Чорного Ворона представлені детальніше, але не в хронологічному порядку. Історія Веремія пересікається із Чорним Вороном, але дуже заплутана, і читачам доводиться складати справжній пазл з коротких історій у творі, щоб зрозуміти усю історію життєвого шляху отамана. Уже в середині роману ми дізнаємося потрібну інформацію із життя Веремія та його сім'ї: про непросту долю батьків та маленького сина, який залишився сиротою через підступні дії ворогів. Долі двох отаманів поєднує син Веремія, якого рятує Чорний Ворон після загибелі матері.

Текст містить містичні лінії, які представляє старий птах – чорний ворон, що лише збоку спостерігає за подіями, які відбуваються у творі. Птах ніби усе знає та розуміє.

Водночас у романі присутні любовні лінії, які показують читачеві Чорного Ворона та його побратимів не тільки як вояків, але і як чоловіків. Адже вони – звичайні чоловіки, які прагнуть почуттів. Постійні військові дії та смерть побратимів важко перенести навіть таким сильним та відважним особистостям. Тому чоловіки шукають спокою, ласки та любові у жінках.

У деяких епізодах роману автор використовує іронію як художній засіб. Текст не можна означити чітким конкретним жанром, бо він містить ознаки різних його різновидів.

Простежуючи весь літературний шлях Василя Шкляра, можна помітити його любов до міфотворчості. Присутність міфічності в романі очевидна. Для поглиблення в описі події автор використовує натуралістичний стиль оповіді.

Говорячи про основні риси роману, можна дійти висновку, що твір Василя Шкляра «Залишенець. Чорний Ворон» належить до напряму, що іменується “постмодернізмом”.

Твір написано для звичайного читача, але у ньому присутні ознаки елітарності. Через такий спосіб подачі Василь Шкляр є серед найбільш читаних авторів безстселерів. Це талан – писати твори, які є високохудожніми і цікаві для читання усім: і звичайним читачам, і літературознавцям, і історикам.

“Чорний Ворон” складний для читання через вставки із документів. Адже вони написані російською мовою, містять багато географічних і власних назв. Така частина роману корисна для людей, які читають його з наукової точки зору або бажають краще пізнати історичні події описаного часу. Твір не дуже пристосований для тих, хто любить читати художні тексти. Адже роман містить велику кількість історичних даних, які його ускладнюють.

Ще одна риса роману – це надмірна кривавість сцен, в яких показана жорстокість хлопців з Холодного Яру та їх ворогів. Але історичний роман про воєнні дії без цього неможливий. Такі сцени допомагають читачеві зрозуміти усю трагічність того часу, перенестися туди та поспівчувати втратам улюблених героїв.

Роману “Залишенець. Чорний Ворон” можна приписати односторонність показу боротьби. Українці у творі вже тільки тому, що вони належать до цієї нації, є сильними, мудрими, героїчними. Наприклад, такий контраст – оточений москалями козак Василь “підніс до скроні бельгійського браунінга, і покотилася довга луна від яру до яру... І тоді до нього, вже мертвого, підійшов Герасімов, підійшов із жалем великим, що не вдалося живцем захопити отамана, але спершу він здивувався, бо замість страшного бандита побачив хлопця років двадцяти п’яти з білявим волоссям і блакитними очима...” [34, с. 17–18]. А от образи москалів є негативними: “Дрібні,

кривоногі, але дуже мордаті, з пласкими налитими кров'ю мармизами...” [34, с. 17]. Жоден окупант не має позитивних рис. Хіба можна бачити щось добре у людях, які прийшли грабувати твою землю, вбивати мирне населення, нищити усе традиційне, українське?

Для Василя Шкляра робота над романом була важливою, він не міг описати події як відсторонена особа. Автор родом з тих країв, тому з дитинства чув історії та легенди про відважних вояків Холодноярської республіки. Він пройнявся цими історіями, детально вивчив усі відомі факти про той час, тому текст роману став часткою його душі. Письменник з емоційним піднесенням та запалом описує події, які відбувалися на такій рідній та особливій для нього землі.

Свої переживання та увесь трагізм цієї сторінки української історії письменник уклав у сторінки роману. Дочитавши твір до кінця, можна зрозуміти, що трагічний кінець чекав на холодноярців вже з початку, тому роман має в собі трагічний пафос.

Герої роману мають спільну мету – вільну державу. Усі їхні дії спрямовані на досягнення цього ідеалу. Зважаючи на важкі умови та нерівні сили з ворогом, досягнути цієї мети їм не вдається. У цьому і ховається весь трагізм роману.

Трагізм присутній не тільки наприкінці роману. З перших сторінок твору це можна дуже добре відчутти. Розпочинається він похороном отамана Веремія. Автор у своєму пролозі підводить підсумки і погоджується з тим, що чотирилітню війну українським військом було програно.

Зображені події гноблення українського народу є трагічними. За жанровими та стильовими особливостями роман є неповторним через виражені автором героїчні події, патріотичний дух і трагічний пафос.

Усі ці факти впливають на визначення жанру роману і додають йому героїчних особливостей. Визначальним для жанру роману “Чорний Ворон” є життєвий матеріал.

Василь Шкляр для основи твору брав історичні факти та перевірену інформацію з документів. Ця інформація стала основою роману, але, не зважаючи на це, у творі більше художніх особливостей, ніж історичних. Тому “Злишенець. Чорний Ворон” належить до художньо-історичної романістики. Історична правда стала лише приводом для створення художнього твору.

Центральним героєм роману є отаман Чорний Ворон. Водночас отаманів, які взяли собі таке прізвисько, в історії відомо багато. Виникають сумніви, про якого з героїв написаний роман.

У романі зазначені часові межі розгортання подій, переконатися в цьому допомагають уривки з документів, вставлені у роман. Події розгортаються наприкінці дев'яностих років ХХ століття. Можна виділити конкретні роки розгортання подій – протягом 1919 – 1923-го років. Дуже добре, що автор чітко зазначає хронологічні межі. Завдяки цьому ми можемо досконало уявити той час і все, що відбувалося в Україні в тих роках, і в яких умовах жив народ.

Василь Шкляр для написання твору використав жанрові особливості авантюрно-пригодницького роману і додав до них історичні факти.

Таким чином, ми виділяємо головні риси роману:

- 1) чіткі фабульна та сюжетна лінія;
- 2) герої поводять себе не типово (їх поведінка не належить до відомих схем, адже вони здатні на нереальні вчинки);
- 3) характерними для твору є містичність та таємничість подій, через які читач переживає емоційне напруження;
- 4) містичне та надприродне у вирішенні складних конфліктів у творі (містичну історію смерті отамана Веремії, втечу отамана Чорного Ворона та його повернення можна пояснити тільки містикою);
- 5) головний герой, отаман Чорний Ворон, відзначається незламністю та стійкістю характеру;

б) детальні описи життєвих умов повстанців: їхній побут, харчування, одяг та облаштування осель в Холодному Яру.

Таким чином, за всіма ознаками перед нами – історичний авантюрно-пригодницький роман.

1.6. Визначне місце чорного ворона (птаха) в романі

Крім змалювання центрального образу отамана Чорного Ворона, у романі можна прослідкувати образ містичного птаха. Цей образ посідає вагоме місце в сюжеті твору. Птах з висоти простежує усі події роману. Його ідейно-композиційна роль полягає в обрамленні твору.

Очима птаха ми бачимо всі випробування українців. Чорний ворон простежує поразку українського війська. За своє довге життя він багато всього бачив і чув, а тепер змушений спостерігати за перемогою загарбників та зруйнуванням Холодноярської республіки.

Уже на початку роману ми знайомимося з вороном. Під час похорону Веремія його розбудили. “На сусідньому дубі давно вже прокинувся старезний чорний ворон й одним оком сонно кліпав на це видовисько. Воронові було вже двісті сімдесят літ... Глухий і підсліпуватий, а проте добре бачив що йому треба” [34, с. 9].

Усі найголовніші події не проходять без пильного ока старого ворона. За своє довге життя він бачив багато різого, але жорстокість російського війська навіює на птаха страх та почуття жаху. Старого ворона можна вважати свідком і суддею усіх людських гріхів.

Ворон став свідком появи нового життя – сина Ганни та отамана Веремія. Він навіть має знання, що стосуються дії повитухи. Птах вважає, що через помилки жінки може статися щось недобре, адже це поганий знак. Щоб переконатись у правильності своїх думок, він слідкує за хлопчиком і надалі.

Свою розповідь ворон як і починав, так і закінчує, сидячи на дубі. Трагічний кінець роману та загибель усіх повстанців призвела до смерті ворона. Смерть спіткала його на перетині хреста Івано-Злотоустівської

церкви. Перед смертю птах підводить підсумки і розуміє, що не знає того, що чекає на нього у вічності. “Старий ворон відчув, що серце його зупиняється. Це смерть, спокійно подумав він і навскоси полетів донизу. Вдарившись об землю, ворон перекинувся на бік і єдиним своїм видющим оком востаннє подивився у небо” [34, с. 378]. Погляд у небо символізує незнищеність, вічність, надію на те, що смерть героїв була не марною.

Птах спостерігав історію української землі, яка завжди була ласим шматком для загарбників, майже триста років. Саме в його думки автор вкладає роздуми про одвічне бачення людей: убивати, грабувати, житися працею інших. “Скільки ворон себе пам’ятає, сюди лізуть та й лізуть якісь заволоки, а люди тутешні змушені покидати домівки і йти до лісу, щоб боронити свій край... Скрізь панували приبلуди, тутешні сміливці святили в лісах ножі, тепер вони знов об’явилися, бо все вертає на коло своє і нічого нового немає під сонцем; люди схильні чинити зло і скільки ворон себе пам’ятає, те зло брало гору; люди – чудернацькі створіння, вони постійно вбивають одне одного, тоді як ворони і кігтиком не зачеплять живої істоти, ось і він, чорний ворон, навіть за найлютішої голоднечі не задер ні горобця, ні найдрібнішого мишеняти” [34, с. 163].

Ворон аналізує побачене та роздумує над важливими питаннями. У думки птаха автор вставляє філософські відступи, які хвилюють його самого. Дивно, що ніхто з людей не зміг виконати таку місію. Роздуми про сенс життя, про добро та зло виникають лише в голові у ворона. Він критикує людей за аморальність та нещадність.

1.7. Проблематика роману

Проблематика роману піднімає важливі історичні питання, серед яких – історична доля України, а саме: непроста політична ситуація на українських землях у 20-тих рр. ХХ століття. Тут можна зауважити проблему непростих стосунків між Україною та Росією, яка вже вкотре намагається забрати

українські землі та знищити український народ. Зрозуміле питання – це боротьба проти ворогів, які прийшли завоювати чужу територію. Але інша, не менш важлива проблема – це пасивне ставлення самих українців. А інколи відбувся перехід українських людей на бік загарбників і допомога їм. Таких випадків дуже багато, і відбувалося це із різних причин. Люди в селах були настільки наляканими, що часто, перейняті страхом за збереження власного життя та життя родини, здавали загарбникам місце перебування й інші деталі про загони із Холодного Яру. Ще однією проблемою є те, що українські селяни замість боротьби за національні ідеали тікають на чужу землю. Люди забувають про патріотизм і не намагаються здобути незалежність для своєї держави.

У романі порушена проблема кохання та подружнього щастя. Через військові події багато закоханих пар не можуть бути разом. Яскравим прикладом є Єремій та Ганнуся. Їхнє життя могло скластися набагато краще, але через загарбників, які прийшли на українські землі, Єремій пішов у ліс, а вагітна Ганна залишилася сама.

Також у романі можна відстежити проблему стосунків батьків і дітей. Через військові дії сотні синів йшли із дому боронити рідну землю. Часто діти не повертались. Чорний Ворон покинув батьків та сестру напризволяще, адже розумів, що його сім'ю не залишать у спокої, шукаючи отамана.

Важливою є проблема вибору правильного керівника. Чорний Ворон зображений як чудовий командир, який дбає про своїх воїнів, знає їхні життєві історії та проблеми. Справжній керівник ніколи не залишить своє військо напризволяще. Він болісно переживає кожну втрату.

Були і такі повстанці, що не витримували в лісі і здавались під амністію. Такі чоловіки вже не могли спокійно жити – своїх побратимів і народ вони зрадили. Червоноармійці таких воїнів теж не поважали, вони були зрадниками, часто їх вбивали.

У романі зображено вічну боротьбу добра і зла. Так, російська окупантська армія виступає злом, а українські повстанці, які захищали свою Батьківщину, – чинили добро не лише для своїх родин, але й для усієї України. Це помітно і в тексті, автор ідеалізує українських вояків, а от їхні вороги завжди негативно змальовані. На жаль, у цьому романі зло перемогло добро.

У “Чорному Вороні” розкривається проблема цінності людського життя. У романі описано сотні смертей, як і з боку російського війська так і українських повстанців. На жаль, людське життя не вважалося цінним.

1.8. Характеристика персонажів роману

1.8.1. Образ отамана Чорного Ворона

З назви роману є зрозумілим, що центральним образом твору є відважний холодноярівський отаман Чорний Ворон. Цей образ є не вигаданим, а має реального прототипа. Автор твору зазначає наступне: “У нашій історії було чотири отамани які називали себе “Чорном Вороном”... Наприклад, чоловік із Жовтих Вод. Його прізвище... теж Шкляр. А звали Миколою. Ще був Платон Черненко, він діяв на Криворіжжі. Був також Чорний Ворон, який у чекістських документах проходить як фігура «из-под Товмача» – села Шполянського району на Звенигородщині. Це мій земляк, містична глибока постать. Чекісти також пишуть про нього як про поета, бо він складав віршовані агітки. Напевно, це і є мій прототип. Я зібрав про цю людину багато архівних фактів...” [3].

Автор знайомить читачів із Чорним Вороном уривком із документа: “Черный Ворон – непримиримо хитрый и упрямый враг. Возраста около тридцати лет. Высокого роста, черная борода, длинные черные волосы до плеч. Глубоко посаженные глаза тоже темные, взгляд тяжелый, медлительный, выражение лица суровое. Политически грамотен, бывший офицер царской, а потом петлюровской армии. Одет в защитное. Опоясан двумя портупелями, говорит, что с ними родился. Якобы мать ему рассказала,

что когда он появился на свет, то был вот так накрест опутан пуповиной. Теперь имеет привычку постоянно закладывать руки за портупей, так как очень неторопливый, почти неуклюжий в своих движениях. Даже странно, как при этом ему удается быть отличным наездником и метким стрелком. Сын лесничего, сочиняет стихи. Отряд Черного Ворона в настоящее время насчитывает около 300 пеших и 75 конных хорошо вооруженных бандитов. Оперирует преимущественно в Звенигородском, Черкасском, Чигиринском уездах, в частности в том же Холодном Яре, Лебединском и Шполянском лесах...” [34, с. 11–12].

Ідучи в повстанці, чоловіки часто брали собі нове прізвисько. Так зробив і отаман, справжнє прізвище якого – Черноусов (в армії зробили Чорновус). Він закінчив Омську школу прапорщиків, брав участь у війні “за царя і отечество”, потім – за “душку Керенського”. Також він був штаб-капітаном – бравий офіцер з трьома Геооргіївськими хрестами на грудях.

Коли ступив на повстанську стежку, взяв нове ім’я: “Був жовтень 1920-го... Чорновус поглянув у синє-синюще небо. І побачив на вершечку граба великого хижого птаха, такого чорного, аж синій відлиск пробігав по ньому. – Чорний Ворон, – сказав він. – Як почуєш, батьку, щось про Чорного Ворона – то буду я” [34, с. 44].

Чорний Ворон був закоханий у Тіну. Чоловік мав добру душу та щире серце, любив своїх рідних, а найбільше – Батьківщину. Без жодних роздумів він вирішив іти захищати свій рідний край від ворога.

Наш герой має велику любов і повагу до своїх батьків та сестри Марії. Коли вже став повстанцем, боявся їм нашкодити і навіть писав листа із вибаченнями. Незважаючи на труднощі, не відмовляється від своєї долі і продовжує боротьбу проти окупанів. Військова майстерність, гострий розум та відвага дають змогу Чорному Ворону здобувати перемогу над ворогами. У романі герой зображений розумним і хитрим отаманом, який піклується про свій загін.

Під час перевезення Ярка і Тіни Чорний Ворон переодягнувся на советського воєнкома. Взяв собі ім'я Степан Іванович Семьонов. “Он действительно является Завволенотделом Матусовской волости и что ему по роду службы разрешается ношение и хранение холодного и огнестрельного оружия” [34, с. 249].

Коли отаману вдалось перевезти кохану жінку і дитину за кордон, він, маючи можливість залишитись із ними, повернувся до лісу боронити українські землі. Коли Ворон повернувся до свого батальйону, багато кого вже не було. Але після кожного бою кількість тих, що залишилися, різко зменшувалась. Померли найвірніші товариші отамана. орний Ворон вцілів завдяки Досі, яка показала йому підземні ходи під Мотрониним монастирем. Уже наприкінці книги зі слів автора ми дізнаємось, що Чорний Ворон врятувався. Збирав інший загін і боровся до 1925 року. Подальша доля отамана невідома, існує лише легенда: “У березні 1964 року в село Товмач заїхав на таксі високий сивий чоловік, зодягнений не по-тутешньому. Він ні з ким не говорив, не зустрічався, а тільки зайшов на цвинтар. Кажуть, то був Чорний Ворон” [34, с. 378].

Чорний Ворон відзначається такими рисами, як відданість своєму народові, побратимам і тій справі, якою займається. Саме такі, як він, стають основою людства у боротьбі з ворогом.

1.8.2. Образ отамана Веремія

“То був Ярко, найдужчий у селі парубчисько, що жив біля Кривого Узвозу. Про нього що завгодно можна було почути, казали, що він розгинав руками підкови, кулаком забивав у землю кілки, міг подовгу стояти на голові, вигинатися колесом і котитися, куди йому треба, а то якось підліз під бугая, взяв того за передні ноги й підняв над землею... Ось де небачене диво – хлопець став вітром, розчинився у ньому, став вихором, веремієм, бо видно ж, недарма він і звався Ярком, по-дорослову – Веремієм” [34, с. 45].

Ще хлопцем Ярکو планував одружитись із Ганусею, заробити грошей та відкупити млин у дядька Трохима. Але його забрали в солдати. Назад він повернувся через шість років. Затримався, бо після служби воював у війську Армії УНР під командуванням полковника Олекси Алмазова.

Повернувшись додому, Ярکو одружився і почав будувати хату. Але прийшли деніківці і знищили все. Тоді він пішов до лісу. Називали його отаманом Веремієм. Рідко з'являвся додому, а згодом зник, і ніхто не знав, де він. “День у день їх обступали нові чутки: то казали, що пораненого Веремія переправили лікуватися аж до Польщі, то пішов поголос, нібито він сидить у черкаському допрі, хтось божився, що бачив його в Онуфрїївському монастирі перевдягненого ченцем, інші запевняли, що отаман продовжує воювати, тільки вже далі від своїх країв, прибравши собі нове ім'я – чи то Вовгура чи Босий, чи Туз...” [34, с. 66]. Військові не давали спокою його сім'ї, часто приїздили з допитами і навіть з тілами для опізнавання.

Хоч роман почався із похорону Єремія, точна його доля невідома, адже труна, в якій його поховали, виявилась пустою. До кінця роману доля отамана Веремія залишилась невідомою.

1.8.3. Жіночі образи в романі

Важливим жіночим образом у романі є кохана Чорного Ворона – Тіна. Вона була землячкою головного героя. З першої зустрічі між молодими хлопцем і дівчиною промайнула симпатія.

Ось якою побачив герой свою кохану при першій зустрічі: “Сірі насмішкуваті очі, коротка русява стрижка, а далі не питай. Туальденорова блузка з чорною краваткою, легенька ситцева спідниця, а нижче – тримайтеся, панове офіцери! – рожеві фільдеперсові панчохи щільно облягали ноженята в черевичках на високому підборі. Московським молодлицям – стулити варги й не дихати” [34, с. 31].

Тіна – єдине кохання отамана Чорного Ворона. Впродовж роману їхні життєві шляхи перетинаються. Жінка відіграє важливу роль у його житті,

інколи рятуючи від смерті (випадок нападу на земську лікарню). Щоб бути ближче до Чорного Ворона, вона учителювала в Лебедині. Тіна виявилась надзвичайно розумною та кмітливою: змогла покохати і довіритись Чорному Ворону, не зважаючи на те, що її згвалтували “дайоші”. Саме з цією жінкою Чорний Ворон відправив сина Єремія на Західну Україну.

В усі часи жінки відігравали важливу роль у житті відомих чоловіків. Так і Тіна – стає опорою та підтримною отамана. Жінка була справжнім янголом-охоронцем свого коханого. Не зважаючи на усі труднощі, вона завжди йшла за чоловіком без жодних вагань.

Дося Апілат – молода дівчина із Грушівки, яка стала козачкою та брала участь в бойових діях на рівні з чоловіками холодноярівського полку. Хоч була жінкою в бою, та мала вигляд не гірше чоловіків.

Дівчина мала довгу розкішну косу, яку ховала під шапкою. Відвоювавши, вона пішла в Мотриний монастир. Дося обрізала коси через невзаємне кохання до Чорного Ворона, бо вирішила: якщо не судилось їм стати парою, то буде йому за сестру. Старий божий чоловік Варфоломій відкрив їй великий секрет про підземні ходи, які ведуть від Мотриноного монастиря аж до лісу. Під час одного з нападів на повстанців вона допомогла Чорному Ворону втекти, показавши ходи під землею.

Ганнуся – дружина отамана Єремія, доля якої виявилась трагічною. Жінка пережила багато нещастя у своєму житті. Спочатку життя її було щасливим з коханим чоловіком, але доля Єремія виявилась не простою і дуже містичною. Коли чоловік зник, вона дізналась, що чекає на дитину. Жінка до останнього вірила, що її чоловік живий, і шукала з ним зустрічі. Через зниклого чоловіка Ганна пережила багато страждань. Російські вояки застрелили її над Кривавим проваллям, з дитиною на руках. Вереміїв син Ярko вижив, і Вовкулака відвіз його до Чорного Ворона.

Євдокія – сліпа жінка, яка займалась ворожінням та зцілюванням хворих. Жила Євдокія глибоко в лісі біля річки Ірдинь. Її хатина знаходилась

на глиняному острові серед болота. Чорний Ворон часто приходив до неї, щоб помитись, поїсти домашнього, і, коли його поранили, саме Євдокія зцілювала отамана. Але жінка не була такою сліпою, як видавалось збоку. “Вона вродилася зрячою, кілька місяців убирала й запам’ятовувала цей світ очима, та потім сталося лихо. Її матуся, покійна ворожка Перчиця, поклала дитину спати в затінку під розквітлою липою, щоб Євдокія набиралася сили й здоров’я, а вийшло навиворіт... пекуче сонце після полудня так повернуло, що вдарило дитині в очі й спалило зір” [34, с. 219-220]. Євдокія пізнавала світ дотиком, і це їй чудово вдавалося робити. Можна помітити, що вона була самотньою, адже Чорний Ворон став для неї рідною людиною. А малого Ярка, за яким вона доглядала, жінка полюбила всім серцем і не хотіла розлучатись із ним.

Висновки до I розділу

Отже, ми дійшли висновку, що “Залишенець. Чорний Ворон” Василя Шкляра – історичний авантюрно-прогодницький роман. В основі твору – партизанська та повстанська війни проти радянської влади в Центральній Україні у 1920-тих роках. Письменник обирає історичну тему через потребу принести в сьогочасне національне існування такі думки, які допоможуть формувати націю вільних людей, які готові боротись за власні уподобання та інтереси своєї країни.

Автор розкрив у романі широку проблематику: історична доля України, стосунки між Україною та її загарбниками, вірність і зрада, роль керівника, любов і ненависть, кохання і подружнє щастя, батьки і діти тощо.

Усі сюжетні лінії роману пов’язані з відображенням доленосних історичних подій нашого народу. У тексті твору “Залишенець. Чорний Ворон” центральним є образ отамана, який є керівником повстанського війська. Герой веде боротьбу проти окупантів на своїй рідній землі.

Отже, цінність історичного твору полягає у правильній художній трансляції історичної правди. На нашу думку, Василеві Шкляру чудово

вдалось відтворити художню трансформацію історії. Завдяки поетичній фантазії письменник може проникнути в людські душі. Автор вдало використовує історичну документацію та опрацьовує її відповідно до загального задуму твору, характерів персонажів.

Таким чином, історична правда у романі «Залишенець. Чорний Ворон» одного з найцікавіших письменників сучасності є першоосновою твору, головним чинником достовірності зображуваних подій.

РОЗДІЛ II

“МАРУСЯ” ВАСИЛЯ ШКЛЯРА – ІСТОРИЧНО-ПРИГОДНИЦЬКИЙ РОМАН У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

1.1. Історія написання роману “Маруся”

Роман “Маруся” не є першим історичним романом Василя Шкляра. Автор уже звертався до теми боротьби українських повстанців проти загарбників у романі “Залишенець. Чорний Ворон”. Цікавою є історія творчого задуму письменника.

У селі Горбулеві Житомирської області встановили пам’ятник слаavnій сім’ї Соколовських. Василь Шкляр приїздив на відкриття пам’ятника. Після цієї події письменник зацікавився історією родини дядя, сини якого – Олекса, Дмитро і Василь – стали отаманами та віддали життя за волю України упродовж 1918 – 1919 років. “Гинув один брат – на його місце ставав другий. І коли один по одному полягли всі троє, отаманську шаблю підхопила їхня шістнадцятирічна сестричка Саша, котра і взяла собі псевдо Маруся. Під проводом цієї тендітної золотокусої дівчинки воювала тисяча козаків – триста шабель (тобто кінних) і сімсот багнетів (піших)” [51, с. 33]. Саме тоді В. Шкляр вирішив писати роман про цю фантастичну сім’ю, а саме – про отаманшу Марусю.

Свій роман Василь Шкляр писав довго – з 2009 по 2014 роки. Збираючи джерела інформації для написання твору, письменник використовував спогади людей. Адже історію отаманші Марусі багато людей знали, її вважали легендарною жінкою. За словами Василя Шкляра, у створенні книги йому дуже допомагали люди, які писали листи і розповідали про головну героїню. Усі ці розповіді є майже ідентичними з тим матеріалом, який автор знаходив у документах про Олександрю Соколовську.

Василь Шкляр багато текстів записував із вуст галицьких людей, адже, на його думку, саме їхня мова, в якій утаємничена вся історія тих визвольних

подій, може справді розповісти щось надзвичайно цікаве. Письменник розповідає, що матеріали для нової книги брав з уже відомої інформації про Соколовську, що збереглася в українських архівах і щоденниках очевидців.

За кожною подією в книзі стоїть історичний факт. Це роман про одну справжню українську патріотку Олександру Соколовську – Марусю. Ця жінка збрала довкола себе військо і стала на бій з ворогом 1919 року – з білим і червоним москалем. Багато паралелей можна провести з тексту цього твору на сьогоднішні події. Ці самі місця боротьби з окупантами – Київ, Інститутська, нинішня Грушевського. Як і тепер, тоді на цих місцях проливалася кров за визволення України. В. Шкляр проводить паралелі, кажучи, що написання роману планував ще задовго до подій на Майдані. Твір виявився дуже пророчим.

Про свою книгу автор говорить: “Так як і цього року, у центрі Києва гинули українські хлопці за Україну, так і в 19 році, на цих місцях помирили українці. Так як цього року, були два табори – одні за правду і честь, а інші за гроші, так і тоді одні співали “Ще не вмерла”, а інші “Боже царя храни”. Моя книжка минулим дуже нагадує сьогодні, так що я аж жахнувся. У ній слова, коли захворів головний герой Мирон Гірняк, на тиф, йому являється батько і каже: “Стережися сину москаля, коли у тебе похорон, і коли москаль оголошує замирення”. Хіба зараз ми не це бачимо?” [61].

Можна дійти висновку, що Василь Шкляр добре вивчив потрібну інформацію для написання історичного роману про сім’ю отаманів Соколовських. Саме тому твір став не першим бестселлером в українській літературі, який написав письменник. Усі події в книзі продумані та обгрунтовані історичними матеріалами. Отже, під час написання твору автор виконав надзвичайно кропітку та важливу роботу.

1.2. Історична основа роману

Роман “Маруся” В. Шкляра, як і “Залишенець. Чорний Ворон”, має історичну основу. Сюжет присвячений визвольним змаганням українського

народу. Як і в першому романі, автор брав за основу архівні матеріали, перекази та історії людей. У своїй книзі письменник описує боротьбу українських повстанців під проводом отаманші Марусі.

Справжнє ім'я отаманші – Олександра Соколовська. Дівчина народилася в 1902 році. Її батьківщиною було село Горбулів Радомишльського повіту Київської губернії. Дівчина виросла в багатодітній родині (була восьмою дитиною у сім'ї). Батько був сільським дяком. Його родина доклала зусиль до того, щоб у 1917 році з Горбулівського земського училища створити українську гімназію. Керувала гімназією Надія – дружина старшого сина Дмитра.

Сім'я відзначалася патріотизмом та відвагою під час боротьби за волю України. З однієї хати вийшло чотири отамани, які очолювали військові дії проти більшовиків. Не дивно, що за радянських часів інформація про цю родину була прихована та замовчувалася.

Завдяки історичному клубу “Холодний Яр” з'явилася можливість краще осягнути історичні події, які відбувалися на цій території. Засекречені факти про отаманський рух стали доступними. Роман Коваль очолює його. Про героїв боротьби 1917 – 1920-тих років історик написав більше 30 книг. Так, у книзі “За волю і честь” автор пише і про отаманшу Марусю Соколовську.

З початком боротьби в отамани обрали наймолодшого сина Олексу. Не довго юнак був отаманом. Свою боротьбу він розпочав у 1918 році, зібравши військо з двох сотень добровольців. На початку 1919 року молодший отаман помер.

Одразу після смерті брата його місце зайняв на шість років старший Дмитро. За час отамування він зміцнив та збільшив військо до 500 козаків. Він був отаманом найдовше та здобув найбільше перемог. Вороги його боялися та остерігалися, адже він зібрав велике військо. За декілька місяців

Дмитро став провідником масового повстання проти російських окупантів на Поліссі.

Молодша дочка дядка – Олександра – за словами дослідників була вчителькою в сільській гімназії. З часом стала відомою інформація про те, що молода дівчина ще була ученицею сама, але через військові дії не мала можливості пройти усі потрібні роки навчання. Дівчина уміла гарно говорити і з своїми промовами їздила по селах та заохочувала селян до повстанської боротьби. У такий спосіб вона допомагала братові-отаману збирати людей до боротьби.

Після смерті другого брата його місце зайняв третій. Брати замінювали один одного, адже носили одне прізвище, яке користувалося авторитетом серед людей. Отаманом став Василь Соколовський. Повстанці були обурені смертю отамана і вирішили помститися ворогам. З часом військо Соколовського набиралося могутності, сили, і повстанці під іменем Д. Соколовського (під керівництвом нового отамана Василя) рушили разом з іншими на Київ. З ними в похід пішли і дядько Тимофій з дочкою Олександрою.

Симон Петлюра чув про подвиги славетних Соколовських. Отаман навіть зустрівся з Василем, але доля хлопця виявилася трагічною. Василь загинув через зраду побратимів.

“Отаманом стала Олександра, яка воювала разом із братами. І Саша Соколовська, 16-річна вродлива дівчина з трішки рудавим волоссям і веснянками, стала отаманом Марусею. Вона очолила загін із 1000 козаків – 300 кінних і 700 піших вояків. Відомо, що в серпні 1919 року вона співдіяла із частинами Української Галицької Армії, що наступали на Київ. Маруся хотіла приєднатися до галичан” [63].

Дівчина воювала не на Поліссі, а, як і брат, обрала іншу дорогу. Так, 1920 року зі своєю сім’єю і вірними козаками Маруся вирушила на Поділля. У листопаді 1920 року загін Марусі був біля Козятина.

Впродовж 1920 року загін Марусі здобув чимало перемог, розгромивши багато ворожих загонів. Маруся водила своїх людей по різних селах. Завдяки славі, яка розповсюджувалася між людьми про отаманшу у кожному селі, до її загону постійно приєднувалися нові вояки.

Маруся здобула перемоги в місті Вахнівці та селі Брицьке.

Один із братів дівчини став священником. Степан вирішив залишитися у рідному селі для служіння у церкві.

На теренах Брацлавського повіту отаманша об'єдналася з трьома повстанськими відділами. Після славетних перемог військо вирушило ближче до кордону. Більше інформації про життя Олександрі не знайдено.

Отже, ми не маємо достовірних відомостей про смерть Марусі Соколовської. У книжці “Повстанський рух та отаманія” генерал Армії УНР О. Вишнівський описав одну з версій подальшого життя отаманші. Він пише, що Маруся була зраджена і розстріляна тодішньою владою.

У родині Соколовських та її близькому оточенні була інша версія. Вони вважали, що Марусю не вбили, а вона із козаками поїхала за Дунай, а згодом виїхала до Канади. Там вона, напевно, жила під іншим ім'ям, адже після славетних вчинків влада не пожаліла б ні отаманші, ні її родини.

З отриманням Україною незалежності в Горбулеві були відновлені могили сім'ї Соколовських.

1.3. Сюжетні особливості роману

Роман Василя Шкляра “Маруся” поєднує у собі реальні історичні події та літературний домисел автора. Завдяки такому поєднанню твір не є занадто нудним для читання. Оповідь історичних подій переплітається із любовною лінією, яка виникає між отаманшею Марусею та поручником Мироном Гірляком.

За будовою роман складається з 3 частин і авторської післямови. Кожна частина починається епіграфом.

Так, перша частина твору складається з 12 розділів. Вона починається епіграфом – словами відомої повстанської пісні “Буде нам з тобою що згадати”:

“Буде нам з тобою що згадати
Після довгих збавлених ночей.
Вивчив я далекий звук гармати
І тривожний блиск твоїх очей” [31, с. 5].

Друга частина історичного роману має 15 розділів і також починається епіграфом – другою строфою тієї ж пісні:

“Твої очі – квіти темно-сині
На узбіччі радісних доріг.
Чи зустрінемося з тобою знову
На своїх дорогах бойових?” [31, с. 106].

Третя частина твору складається з 11 розділів і починається епіграфом – рядками однойменного музичного твору:

“І пройдуть вони безмежним краєм
Крізь руїни сіл, дерев і трав.
І напевно ти тоді згадаєш,
Хто любов і мужність поєднав” [31, с. 229].

Наприкінці історичного роману маємо авторську післямову, яка також починається епіграфом – завершенням зазначеної повстанської пісні:

“По Україні сумно вітер віє,
Гне додолу тонкий верболіз.
Ми до вас не вернемося ніколи –
Шкода ваших дожидань і сліз” [31, с. 308].

Сюжет роману розгортається у межах 1919 року. Але на початку першої частини є часові розділи без нумерації: квітень 1937-го, вересень 1964-го, грудень 1988-го.

У подіях квітня 1937-го йде мова про село Горбулів, смерть старої Явдохи Соколовської, яка не говорила 17 років після того, як помер її чоловік: “Старий вояка (мав уже шістдесят вісім років) серед ночі навідався з лісу додому, а перед ранком двоє невідомих головорізів удерлися до хати й один із них сокирою зарубав чоловіка на очах Явдохи” [31, с. 5]. Жінка перед смертю сподівається і вірить, що її дочка Олександра не померла.

Вересень 1964-го – розповідь про життя сім’ї Соколовських, а саме дружини Дмитра Соколовського та його сина Євгена. Хоча минуло багато років після боротьби отаманів Соколовських, їхню родину не залишають. Надію Соколовську забрали в тюрму: “Повернулася баба Надя з тюрми такою, що не впізнати, – мовчазна, зіщулена, обстрижена наголо, поцяткована зеленкою голова зробилася манюньою, мов у якого звіряти” [31, с. 9]. Життя Євгена Соколовського теж було тяжким: змушений переховуватись і весь час доводити те, що він – не бандит. І навіть після стількох років приїхали до нього і розпитують про тітку Марусю.

Грудень 1988-го – вже доросла онука отамана Соколовського зустріла давнього знайомого, який і досі досліджує постать отаманші Марусі, доля якої залишилась невідомою.

Події роману розміщені не в хронологічному порядку – такий виклад інформації надає складності для сприйняття сюжету роману. Центральним образом роману “Маруся” є головна героїня, яка бере безпосередню участь у змаганнях об’єднаних українських повстанців та Української Галицької Армії з нападниками.

У романі присутня ще одна сюжетна лінія– це історія житті вигаданого героя – поручика Галицької армії Мирона Гірняка. Окремо вплетені в сюжет частини з інформацією про сім’ю Соколовських – сотника Станіміра та батька Мирона.

Автор любить кінетографічні сюжети. Таким є і роман “Маруся”. Письменник komponує усі події, немов кадри із фільму.

Водночас у романі присутні любовна лінія отаманші Марусі і поручника Галицького війська Мирона Гірляка, завдяки якій читач сприймає Марусю не лише як ту, що воює, але і як жінку.

Автору вдається писати романи для різних груп читачів. Цей історичний роман цікавий для читання не лише історикам чи літературознавцям. Саме таким має бути справжній безтселер. Твір цікавий усім, адже має невимушений та неочікуваний сюжет.

Мова роману є надзвичайно важливою складовою, вона допомагає авторові відтворити дійсність в художніх творах. Зображуючи історичні події, автор не міг обійтися без історичної лексики. Ми не можемо уявити історичну добу без такого важливого елемента, як мова. Вона допомагає зобразити історичні факти з важливими особливостями. У тексті знаходимо чимало історизмів: “кадюки”, “ясир”, “дума”, “булава”, “ратуша”, “катівня”, “чека”, “отамани”, “большевики”, “ад’ютант”, “жовнір”, “комендант”, “джура”, “біляки”, “комісар”. Для історичної достовірності Василь Шкляр використовує архаїчні назви вулиць, майданів, бульварів міста Києва.

Художній мові роману властива лаконічність і логічність, вона вражає простотою викладу.

Герої роману борються за одну ціль – вільну Україну, для них воля є метою існування. Але, спостерігаючи за сюжетом твору, ми розуміємо, що мета дуже висока і здобути її надзвичайно важко. Заради її досягнення полягла не одна людина. З цим пов’язана трагедія роману.

Вже на початку роману відчувається трагічний настрій, адже ми бачимо майбутнє. Воно не є таким втішним, як того хотіли отамани Соколовські, адже доля цієї родини склалася не зовсім добре.

Історичні події розвиваються у певному маршруті. Розпочинається він з Горбулева. Автор переносить читачів то в Житомир, то в Київ, то в Брусилів. Крім конкретного географічного простору, у романі присутній метафізичний простір. Хворому на тиф Мирону відкрилося видіння з

померлим на Маківці батьком. У цих рядках ми простежуємо міфологічну основу.

“Стильові параметри роману “Маруся” як творчого продукту сучасного письменника не зовсім вписуються у рамки постмодернізму, оскільки у ньому немає іронії, буфонади, гротеску, потоків внутрішнього мовлення, складних наративних моделей. Автор обмежується традиційним викладом від третьої особи, що притаманні постмодерністському письму. Починаючи свою літературну діяльність ще у рамках стильової парадигми соцреалізму, В. Шкляр витворив свій окремий творчий потенціал на межі між постмодернізмом та масовою культурою. Його “національний бестселер” – це явище елітаризованої масової літератури. Письменник намагається бути новатором на традиційних підвалинах, тобто у сучасному белетристичному просторі епік еволюціонує у межах так званого неотрадиціоналізму” [55, с. 82].

Ще однією особливістю сюжетної побудови роману В. Шкляра є використання цінностей християнської віри. Можна простежити обряд молитви та сцену сповіді. Батько головної героїні був дяком, і один з братів став священником.

Герої роману позбавлені внутрішніх монологів, ми не можемо прослідкувати за їхніми переживаннями та думками. Так, про хвилвання та зміни, що відбуваються з дочкою, роздумує Ядвіга, коли “побачила в тих синьо-сірих очах таке, про що й боялася думати” [31, с. 191].

Василь Шкляр, народжуючи своїх персонажів, звертається до магічного реалізму. Таким є характерництво козаків. Головна героїня та її воїни мали сили характерників, бо по-іншому деякі ситуації нам дуже важко пояснити. Кінь Нарцис возив на собі усіх отаманів Соколовських та зміг врятувати отаманшу. Ця тварина надавала їй впевненості, відваги та сили.

Отже, можна вважати, що роман Василя Шкляра “Маруся” є художньо-історичним. Адже в основі твору – історичні факти, осмислені та передані автором.

1.4. Проблематика роману

Проблематика художнього твору “Маруся” є такою, яка і передбачається жанром історичного роману, – історична доля України, а саме: політична ситуація на українських землях у 20-тих рр. ХХ століття. Такою ж проблемою можемо вважати і становище України, яка опинилась в непростій ситуації: безкінечна боротьба за рідну землю виснажує, життя українського народу трагічне. Уже в котрий раз відкривається проблема непростих стосунків між Україною та Росією, яка знову намагається забрати українські землі та знищити український народ.

З цієї проблеми випливає безліч інших, які виникають у результаті військових подій та смертей. Український народ воює проти ворогів і в регулярній армії, і в повстанських загонах. Важливою проблемою у творі є також ставлення українського народу до загарбників, пасивна поведінка українців під час боротьби.

Коли Галицька армія увійшла до Києва, люди розділились на дві групи – одні радісно вітали визволителів, а інші підтримували російську владу. А інколи відбувався перехід українських людей на бік загарбників і допомога їм. Таких випадків дуже багато, і відбувалося це із різних причин. Люди в селах були настільки наляканими, що часто, перейняті страхом за збереження власного життя та життя родини, здавали загарбникам місце перебування й інші деталі про вояків. Відомо, що і два брати Соколовських померли від рук зрадників. Ще однією проблемою є те, що українські селяни замість боротьби за національні ідеали тікають на чужу землю. Люди забувають про патріотизм і, не намагаючись здобути незалежність для своєї держави, тікають.

У романі порушена проблема кохання та подружнього щастя. Через військові події багато закоханих пар не можуть бути разом. Війна розлучила не одну сім'ю, багато дітей виросло без батьків.

У творі також можна відстежити проблему стосунків батьків і дітей. Через військові дії сотні синів йшли із дому боронити рідну землю. Часто діти не повертались. Велика сім'я Соколовських не стала винятком. Мати втратила трьох синів, і навіть дочка Олександра пішла воювати.

Важливою є проблема відсутності дитинства у дітей. Олександра Соколовська занадто швидко подорослішала і пішла воювати. Таких, як вона, було багато, діти брали в руки зброю в дуже юному віці.

Важливою є проблема вибору керівника. Для боротьби потрібен хороший організатор, за котрим іде його військо, який може згуртувати, підтримати і допомогти своїм воякам. Такими отаманами були брати Соколовські, адже не просто так вони набули слави та успіху. Деякі селянські ватажки дбали про власну вигоду: вони вимагали грошей на організацію повстанських загонів, а, діставши допомогу, діяли на власний розсуд, інколи завдаючи більше шкоди, ніж користі.

У романі зображено вічну боротьбу добра і зла. Так, російська окупантська армія виступає злом, а українські повстанці, які захищали свою Батьківщину, – чинили добро не лише для своїх родин, але й для усієї України. Це помітно і в тексті: автор ідеалізує українських вояків, а от їхні вороги завжди негативно змальовані. На жаль, у цьому романі не йде мова про остаточну перемогу добра.

Ще однією проблемою твору є питання здоров'я. Під час військових дій почалась епідемія тифу. Вояки помирали не лише від руки ворога, їх забирала тиф. Не було належних умов для лікування хворих. “Шпиталь містився в приміщенні, яке найменше годилось для лікування тифозників. Це була спіжарня давно покинутого фільварку. Це була обитель самої смерті” [31, с. 275]. “У темній величезній коморі Маруся не побачила жодного ліжка,

напівживі подоби людей лежали покотом на долівці, застеленій соломою, що від сирості нечистот стала вже перегноем” [31, с. 276].

Отже, у тексті твору автор розкриває проблему цінності людського життя. У романі описано сотні смертей, як і з боку російського війська – так і українських повстанців. На жаль, людське життя у ті часи не вважалося цінним.

1.5. Характеристика персонажів роману

1.5.1. Образ отаманші Марусі

Образ козачки Марусі є головним у творі. Не випадково автор обрав таку назву роману. Адже усі сюжетні лінії роману зосереджені навколо цієї дівчини.

Василь Шкляр акцентує увагу на тому, що Марусі лише шістнадцять років. Надзвичайно молода та тендітна Саша Соколовська змогла керувати військом та знайти підхід до чоловіків.

Історичні умови того часу не залишили головній героїні вибору. Після вбивства трьох братів-отаманів дівчина продовжує їхню справу і бере під керівництво партизанську бригаду, яка складалася з понад тисячі вояків.

Легендарні отамани – Ангел, Зелений, Орлик, Струк – поважали отаманшу. Вони разом із Марусею боролися за волю рідного краю.

Свою героїню Василь Шкляр любить і не шкодує для її опису світлих фарб. Метою боротьби Марусі була помста за вбивство братів, порятунок рідного села від ворогів. Але захистом рідного повіту її боротьба не закінчилася. Незважаючи на те, що більшість повстанських загонів мали на меті захистити свою родину та село, Маруся мала масштабніші плани. Отаманша дала усім зрозуміти, що прагне піти на велику війну за Україну.

Маруся була справжньою Жанною д'Арк для свого народу. У боротьбі вона показала свою самовідданість та прагнення усіма силами звільнити від загарбників свою рідну країну. Такі плани дають можливість побачити у отаманші далекоглядну та мудру керівницю, яка вела своє військо вперед,

здобуваючи не одну перемогу. У стресових ситуаціях вона вміла приймати правильні рішення.

Сильна духом та безстрашна, Маруся, не зважаючи на силу, рішучість, все ж таки завжди залишалася жінкою. Автор ставить акценти на жіночності дівчини. Найбільшим доказом цього є історія кохання головної героїні з Мироном Гірняком.

Образ Марусі можна аналізувати за допомогою різних чинників. Автор подає широкий опис зовнішності героїні, який допомагає не лишень добре її уявити, але й простежити ті зміни, що відбуваються з цією особистістю. Так, звичайна сільська дівчинка перетворюється у справжню героїню українського народу.

Вчинки отаманші доповнюють красу дівчини. Можна сказати, що автор ідеалізує її. Адже до зовнішньої краси поступово додається внутрішня. У романі Марусю ми бачимо водночас і як справжню отаманшу і як дівчину, що має особливі риси жіночності та людяності.

Вперше автор звертається до образу героїні, коли описує її зустріч із сотником Осипом Станіміром і поручником Мироном Гірняком.

“Приголомшив їх вершник на тому коні чи, певніше сказати, вершниця, бо то була дівчина із золотою косою, що спадала на ліве плече з-під козацької смушевої шапки. Зодягнута була як парубок – полотняні штани, шевронові чоботи з острогами, туга домоткана сорочина, підперезана шкіряним паском, на якому щільно сиділа кобура з револьвером. За плечима у дівчини був короткий австрійський карабін, ремінець якого навхрест оперізував її спереду якраз поміж тими пругкими пагорбами, які теж видавали її стать. З маківки сивої шапки конусом звисав червоний шлик, і коли кінь, ще гарячий від бігу, крутнувся на місці, дрібно перебираючи струнками ногами, Мирон прочитав на шлику гасло, написане синім чорнилом: “Смерть ворогам України!” [31, с. 21–22]

З першої зустрічі можна зрозуміти, що дівчина – зовсім юна. “Обличчя – вилицювате, з легким ластовинням на прямому носі, з повними вустами, над кутиком яких темніла родимка-мушка. Її синьо-сірі очі мали східну подобу через широкі, виразно окреслені вилиці. Дівчина зіскочила з коня, і тепер було видно, що вона невеличкого зросту, зате дуже струнка – либонь інстинктивно тяглася вгору, щоб здаватися вищою” [31, с. 23].

Ще коли отаманом був Дмитро Соколовський, Олександра допомагала братові. “Якось після служби Божої дяк Соколовський завважив, що біля церкви зібрався чималий гурт парубків і старших чоловіків. Підійшовши ближче, він побачив у центрі кола свою найменшеньку пестунку, яка переконувала всіх, хто носить штани, йти в повстанці” [31, с. 37].

На початку роману ми можемо побачити Марусю зовсім іншою, ще до того, як вона стала отаманшею. Дівчина була вчителькою, хоч сама ще навчалася в Радомишльській гімназії. Сашуня була добре вихованою, їла за столом і користувалася приборами не так, як усі. Можна простежити її вишуканість та культуру, ніж і виделка граціозно рухалися у її руках.

Дівчина була красунею, мала довгу золоту косу. Обличчя сяло молодістю та красою. У спілкуванні з мешканцями свого села вона проявляє свою надзвичайну грамотність і ерудицію.

Як звичайна дівчина, вона любила гарний одяг і прикраси. У такої обдарованої особистості і життя могло і мало б скластися зовсім по-іншому. Краса, якою вона була наділена, зачаровувала усіх.

Не зважаючи на свій статус отаманші, Маруся залишалась дівчиною і любила переодягатись у красивий одяг: “До хати його пропустила дівчина в білій кофтині, вишитій на грудях і рукавах червоним та чорним хрестиком. Це вперше він побачив її без шапки, побачив гладенько зачесане волосся, заплетене в тугу золотисту косу, що спадала на груди через плече. На тонкій шії червоніли коралі зі срібними дукачами. – Не дивуйтеся, пане поручнику, – сказала вона. – Маю таку слабкість. Іноді зодягаюся... як колись. Я все-

таки дівчина. Усмішка в її синьо-сірих очах промінилася тривожним блиском” [31, с. 73].

Для дівчини характерною ознакою є людяність. Вона переживає за людей, їхні проблеми їй не чужі. Отаманшу болить серце за скривджений народ, який змушений страждати.

У складних ситуаціях у Марусі з’являється страх, але це ненадовго. Дівчина мала внутрішню силу і, не зважаючи на труднощі, ішла вперед до перемог. Усі складнощі вона сміливо і впевнено переборювала.

Відзначається дівчина і чудовим почуттям гумору. Незважаючи на складне життя, їй вдається підтримувати оптимізм і навіть жартувати. У розмові з Мироном про страх вона вживає грайливі вислови. Коли хлопець спитав, чи не боїться вона перебувати у такому середовищі, отаманша віджартувалася, згадавши випадок, коли злякалася миші.

Історія з мишкою свідчить про тендітність та жіночність дівчини. Адже вона є зовсім юною дівчиною.

“Ставши отаманшою, дівчина веліла називати себе іншим ім’ям: “І ще одне, – насамкінець сказала вона. – Віднині називайте мене Марусею! – Чому Маруся? – спитав МIRON. – Вам не подобається? – Ім’я красиве, а що в ньому? – Це найупертіше жіноче ім’я – сказала вона. – Ви вперта? – Ні, я непокірна” [31, с. 89].

Шаблею Маруся не користувалась. Під час атак вона вміло застосовувала карабін. У бою дівчина мала свою стратегію і тримала ворога на відстані. Найкраще Маруся уміла стріляти – у цій справі вона могла дати фору міцним чоловікам.

Багато людей вважали отаманшу відьмою, адже важко повірити, що така юна і красива дівчина може очолювати військо. Одного разу нападники, схопивши Марусю, пожаліли про це. Побачивши таку юну отаманшу, вони затремтіли, адже за давніми легендами відьма мала різні надприродні сили і могла міняти подобу. Найчастіше перед людьми вона з’являлася як молода

дівчина. Ось і Маруся – молода і красива відьма, яка керує військом, і бере участь у кривавій війні.

“Радше на сонце, – подумав Мирон Гірняк. Тільки молоде весняне сонце могло подарувати таку золоту косу. І веснянки, і родимку над кутиком вуст, і магічний блиск очей. Не чаклунський, а синьогарячий тривожний блиск” [31, с. 36].

Слава про Марусю поширювалася між людьми. Про неї говорили та складали перекази. Історії людей також є характерними для аналізу образу героїні.

Люди в селі говорили про Марусині скарби, про вози золота, які вона відібрала у більшовицьких командирів і закопала в лісі.

Селяни багато чули про характерників та їхні нелюдські сили. І про Марусю говорили різне. Дехто вважав її характерницею. Розповідали багато доказів цьому факту.

Одна з історій оповідає про те, як Маруся опинилася у полоні в більшовиків. Комісар хотів особисто вбити свого ворога. Та коли він вистрілив у отаманшу – куля її не поранила. Існує декілька версій історії, яка трапилася. Дехто каже, що дівчина рукою відштовхувала кулі і нападала збоку. Інші говорили, що вона голими руками ловила кулю, а коли розгортала руки, то замість неї там лежав звичайний жолудь.

Далі оповідь говорить про те, що комісар послав стріляти у отаманшу десятки солдатів, але толку не було. Усі кулі падали на землю, ніхто з професійних солдатів не міг влучити в Марусю. Такі дивовижні події називали магією. Але тлумачення були й інші. Існує версія, що вояки були засліплені красою дівчини і не хотіли вбивати її. Говорили, що її погляд мав дивовижну силу, – козачка могла керувати діями інших.

Після таких чудес комісар довго думав, що зробити з чаклункою. А тим часом наказав зв'язати її та кинути у в'язницю. Наступного дня Марусі там не знайшли. “Зі стелі звисав зашморг з тієї мотузки, якою вчора по руках і

ногах зв'язали отаманшу, і збожеволілий комісар сам поліз у петлю..." [31, с. 167].

Наслухавшись таких історій, люди вважали Марусю чорнокнижницею та говорили, що вона "справляє їхні відунські обряди, через те володіє такою чудодійною силою, якої не має жодна відьма" [31, с. 167–168].

Але, знаючи біографію дівчини, можна зрозуміти, що "так казав той, хто не знав, що це дитя виросло в церкві й було ближче до Бога, ніж інші" [31, с. 168]. Такі чутки веселили отаманшу, і вона спеціально створювала причини для нових історій.

З кожною прочитаною сторінкою з'являється нова інформація про отаманшу. Вона розкривається кожного разу з нового боку. Не типовим для повстанців було її харчування. Так, Маруся майже не вживала спиртного і не хотіла їсти дичину. У романі зустрічається порівняння дівчини з Орлеанською Дівою. Такий вислів звучить з уст італійського купця Флоріана Ліва.

З монологів Марусі можна дізнатися про її любов та чуйне ставлення до матері. А діалоги з іншими героями стали основою для аналізу характеру дівчини. Розмови з отаманами вона веде на високому дипломатичному рівні, тому не виникає сумніву у її статусі. Усі вчинки отаманша обдумує та вміло будує воєнні стратегії.

Не зважаючи на молодий вік, недостатню кількість досвіду і знань військової справи, Маруся досягає великого успіху. У боротьбі проти ворогів вона використовує свій розум, мудро тлумачачи плани та воєнні ходи (дії) більшовиків.

Отаманша прислуховується до порад свої побратимів і в ситуаціях, які не може розв'язати сама, аналізує думки інших. Але до порад вона ставиться спостережливо та з обережністю. Дівчина пам'ятає, що її брати загинули через зраду своїх соратників по боротьбі. Тому на війні не можна довіряти навіть вірним друзям.

Ідучи з коханим Мироном до місця розміщення його куреня, Маруся думає не лише про їхню спільну долю, але й обрунтовує усі варіанти дій.

Дівчина – чудовий воєнний розвідник. Як керівник війська, отаманша винахідлива, рішуча, розумна та далекоглядна. Хоч воєнна справа стала для неї новою, можна відзначити високий військовий хист героїні.

Отаманша не тільки керівник, вона – воїн і стратег. Дівчина бере участь у розвідці. Адже з кожним днем військо Марусі збільшувалося, тому потрібно було тримати дисципліну. До війська потрапляли різні люди, і не усі мали добрі наміри. Траплялися люди, які прагнули збагатитися, грабуючи селян.

В. Шкляр акцентує увагу на тому, що загін Марусі був чесним та порядним. Було заборонено грабувати, адже отаманша не дозволяла (“... в цьому ділі була непохитна – якщо раніше вона карала степчиків нагаями, то тепер засуджувала до розстрілу”) [31, с. 268].

Отже, усі вище перелічені якості утворюють повний портрет відважної отаманші Марусі.

1.5.2. Образи братів Соколовських

Через поміщика Вержбицького, який у Радомишльському повіті зібрав сотню грабіжників і знущався над селянами, повстав наймолодший брат Лесик Соколовський. “Його старші брати Василь і Дмитро, як статечні вчителі, пильнували Горбулівську гімназію, в якій директором була Дмитрова дружина Надя Круглецька. Соколовські, як тільки вдарила Лютнева революція, уже навесні зробили із земської школи українську гімназію, – таких тоді не було ні в Радомишлі, ні в Житомирі” [31, с. 25].

Олександр керував партизанським загonom, до якого увійшли всі, кому не подобалося підпорядковуватися “дурному пану”. Брав до себе лише тих, хто мав коня і зброю. За короткий час він уже мав “горбулівський полк”, який налічував три сотні козаків і згодом отримав іншу назву – “курінь

смерті”. Саме Олекса Соколовський купив білого коня, на якому їздили всі отамани їхньої родини.

Отаман Олекса Соколовський був занадто молодим і добрим, часто через свою довірливість його обдурювали вороги, які потім втікали. Це і привело героя до смерті: один із полонених, який не зміг утекти, вистрелив у нього. “У пільмі блиснув вогонь рушничного випадку. Куля прошила чорну бурку, черкеску й розписку, яку Гелевей дав отаману. Шуренок влучив у серце. Олекса упав на місці” [31, с. 32].

Дмитро звинувачував себе у смерті брата і довгий період часу ні з ким не розмовляв. “Жив із дружиною та малим сином Євгеном у двох кімнатах гімназії і часто виходив до вітряка, що стояв край села навпроти їхніх вікон. Сідав там, курих, думав” [31, с. 36]. Він вирішив помститись за смерть брата, тому очолив військо козаків.

“Спершу він [отаман Дмитро] зібрав невеличкий загін, до півсотні перевічених козаків, а коли навесні червона повінь залила Україну й московський лапоть наступив на горлянку селянам, отаман Соколовський мав уже ціле військо. Кілька тисяч повстанців важко було тримати при купі, тому Дмитро поділив їх по селах на сотні і згуртував під слухний момент товкти москаля. Після того, як гаряче діло було зроблено, отаман відпускав козаків додому хазяйнувати” [31, с. 37].

Отаман Дмитро відзначався особливою добротою. Так, він часто міг помилувати ворога. Через войовничі дії цього чоловіка проти червоних його оголосили поза законом. Отаман уміло боровся, дотримувався правила, що партизани найкраще б’ються, втікаючи, хоча сам нападав і виганяв ворога.

Отаман Дмитро Соколовський набув неабиякої слави та успіху. Він був популярним так само, як і найвідоміші отамани – Зелений, Ангел, Струк. За голову отамана обіцяли сім мільйонів рублів. Територія його отаманської влади розтяглася на півтори сотні верст.

Отаман помер від кулі хрещеного батька свого сина – Тимоша Олексієнка-Корча. Славетний герой не помер в бою від руки ворога, а був зраджений своєю людиною. Попрощатися із великим отаманом зібралось багато людей з навколишніх сіл. “Такого похорону ще не бачили ні Горбулів, ні Радомишль, ні Житомир” [31, с. 49].

Для козаків прізвище Соколовський означало дуже багато, тому одразу після смерті Дмитра отаманом обрали його брата Василя. Василь жорстоко мстив за смерть брата, свій загін назвав бригадою імені Дмитра Соколовського. “Такого побоїща місто ще не знало. Соколовці винищували до ноги залогу, розтропили свіжу червоноармійську частину й перемолотили все, що тхнуло большевиками. Кому вдалося вирватися за місто, там його привітали кулемети Тимоша Корча. Сотні й сотні трупів валялися на вулицях, по городах, купами лежали у ровах” [31, с. 76]. Василь звільнив від більшовиків Радомишль, Потіївку, Черняхів і збирався іти на Коростень. Після зустрічі з Петлюрою отаман почав мобілізувати ще більше козаків. Бажання зібрати багато вояків і погубило Василя. Його зрадив Максим Бидюк, який разом із новобранцями викрав отамана. У Радомишлі на допиті отамана застрелили.

Найстаршим братом Соколовських є Степан, але через те, що він був священником, шаблю в руки не брав. Мав парафію в Янівці. Після смерті останнього брата Василя змушений був тікати з Янівки. Але перед втечею він провів справжній допит Науменка, вдавши з себе брата Дмитра, на якого схожий, як дві каплі води.

Можна зробити висновок, що родина Соколовських займає визначне місце в історії боротьби українського народу за волю та незалежність.

1.5.3. Образ Мирона Гірляка

Однією із сюжетних ліній роману є лінія боротьби Галицького війська проти загарбників. Мирон Гірляк – поручник Галицької армії родом із села

Дроговиж. Батько і брат померли на горі Маківка, брат упав на горі Лисоні. Залишилась одна мати Марія.

“Вони, галичани, краще за тих дядьків в шинелях знали, що таке приватна власність. Вони були найдисциплінованішою армією у світі. Наймолодшою і найдисциплінованішою. Пройшовши сотні верст Великою Україною, вони не реквізували жодної крихти хліба, а коли настали жнива, пішли між боями по людях допомагати збирати врожай за п’ятий сніп” [31, с. 19].

Мирон був вправним і вірним воїном, на якого можна було покластись у бою. Бездоганно володів зброєю і мав сильні руки. У битві неодноразово відзначався відвагою та бойовим умінням. Для сотника Станіміра він був не тільки вірним вояком, але й став справжнім другом. Не зважаючи на своє тяжке становище в полоні, Мирон не переставав думати про долю свого війська. І навіть під час втечі з полону Мирон пожертвував собою для того, щоб відвести переслідувачів і дати змогу товаришам втекти.

Однією з найважливіших подій у житті героя стала зустріч із Марусею. Вони покохали одне одного, хоч і не змогли бути разом. Кохання оберігало та надавало сили Миронові. Маруся дала йому талісман – соколине око, який завжди був біля його серця. І навіть під час тяжкої хвороби Мирон не забував кохану, думав про неї та її долю. Хлопець хвилюється за життя Марусі, тому пропонує їй втекти на Галичину до його матері. На жаль, їм не судилося бути разом, закохані розминулись і більше ніколи не бачили одне одного. Маруся вважала свого коханого мертвим.

У післямові до роману автор описав подальшу долю поручника Гірляка. “Мирон завершив юридичну освіту в Карловому університеті. Жив і займався адвокатською практикою в Празі. Він... так і не одружився. Під час Другої світової війни вони з Осипом Станіміром знову спробували щастя в боротьбі за Україну. Обоє воювали в дивізії “Галичина”. Мирон загинув 22 липня 1944 року в бою під Бродами. Коли лещата оточення стислися до

краю, хтось із хлопців вигукнув: “Зриваємо “леви” з рукавів!”. Вони вже знали, що росіяни до українців набагато жорстокіші, ніж до німців. Мирон “левів” не зірвав. Але помер легко. Іноді йому було соромно, що він досі живий” [31, с. 311].

Образ Мирона Гірняка посідає важливе місце в сюжетній побудові роману. Автор розбавив мілітарно складову твору, впливши в сюжет історію кохання отаманші Марусі та поручника Галицької армії Мирона Гірняка. Почуття любові гармонійно влилося в сюжет твору і дозволило нам побачити головну героїню не тільки готовою знищувати ворога, але й людиною, здатною кохати та взаємно відповідати на почуття. На жаль, кохання між військовим офіцером та отаманшею під час війни було приречене на невдачу.

Висновки до II розділу

Роман «Маруся» написаний на основі історичних фактів, але автор доповнює їх своїм художнім домислом, витворюючи величний простір національної боротьби та містичної багатогранності.

У тексті твору центральним є образ молодого отаманші Марусі, який постає на великому тлі кривавої війни союзу українських повстанців та регулярної Української Галицької Армії з більшовицькими окупантами. Інформація доповнюється лінією вигаданого персонажа – поручика Мирона Гірняка, образ якого переплітається із головною героїнею.

Мирона і Марусю об’єднує змодельована художня ситуація кохання. Сюжетні лінії влітають у роман розповіді про усіх отаманів Соколовських, сотника Станіміра, батька Мирона.

Василь Шкляр ставить акцент на ідеї національно-визвольної боротьби, підкреслюючи цим героїко-патріотичний пафос роману.

У тексті можна знайти розбіжності з історичною правдою, але це нормально, адже мистецький твір не завжди повинен відтворювати дійсність. Письменник пропонує увазі читача своє художнє бачення розвитку подій, що

відбуваються за своїми внутрішніми законами. Саме цей період історії найбільш художньо не опрацьований.

На нашу думку, Василеві Шкляру чудово вдалося художньо відтворити буремні історичні події. Автор наповнює текст твору своїм неповторним стилем, роблячи роман пізнавальним і корисним, створюючи всі можливості для вивчення та кращого розуміння історії.

Таким чином, можна зробити висновок, що роман Василя Шкляра «Маруся» заперечує і розвіює гендерну нерівність, маючи вплив на формування почуття патріотизму у читачів. Розповідь про дівчину-отаманшу, таємниця сили якої полягає у великій жертвості та любові до України, є надзвичайно актуальною для сучасного суспільства. Завдяки тому, що мова письменника, його ідіостиль не викликають особливих труднощів, роман став національним бестселером, зайнявши своє почесне місце серед інших творів сучасної української літератури.

РОЗДІЛ III

“ХАРАКТЕРНИК” – ІСТОРИЧНИЙ РОМАН У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

1.1. Історична основа роману

Історичною основою роману “Характерник” стала таємнича історія, яка трапилася на Запорозькій Січі у другій половині XVII століття. Ця інформація збереглася в архівах тодішньої влади та записах доскіпливих хроністів на Січі. Сталася неймовірна історія, про яку сьогодні майже ніхто не знає. Василь Шкляр вирішив присвятити цій історії свій роман та поширити забуті історичні факти між українським народом. Інформацію для написання роману автор брав із документів, які збереглися.

У центрі оповіді – отаман Запорозької Січі Сірко та його козаки. Отаман, ослухавшись самого царя, кинув виклик Москві.

У творі “Характерник” спостерігаємо чимало історичних і містичних моментів. Якщо в інших історичних романах Василя Шкляра (“Залишенець. Чорний Ворон” і “Маруся”) історичною основою стали події національно-визвольної боротьби 1920-тих, то в новому творі “Характерник” зображено зовсім інший час. Події, описані в романі, трапилися десь за два-три десятиліття після Великої Ради 1654 року.

XVII століття є важким і насиченим періодом, із великою кількістю подій та переломних моментів. Цей період часу історики називають Руїною. Події історичного роману здебільшого зосереджені на теренах Запорозької Січі. Василь Шкляр стверджує, що матеріали, які використовувалися у романі, мають реальну основу. Документальна основа є ознакою усіх історичних романів Василя Шкляра.

Історичні романи “Залишенець. Чорний Ворон” і “Маруся” містять інформацію, яка є відомою і краще дослідженою. Події ж “Характерника” – невідомі та пізнавальні для читачів.

У цьому романі письменник звертається до таких видатних історичних осіб, як: український військовий, політичний і державний діяч, Гетьман Війська Запорозького Правобережної України, очільник Гетьманщини Петро Дорошенко; подільський шляхтич, козацький ватажок, кальницький полковник, легендарний кошовий отаман Запорозької Січі й усього Війська Запорозького Низового Іван Сірко. Згадується у творі український військовий, політичний і державний діяч, Гетьман Війська Запорозького, голова козацької держави на Лівобережній і всій Наддніпрянській Україні Іван Мазепа. Коли автор розповідає про них, то постійно проводить паралелі із сучасністю: **“Чому Дорошенко пішов під турка? Щоб уникнути асиміляції, загрозу якої він добре бачив з боку Росії. Досі у нас ті самі вороги, триває та ж боротьба за геополітичні інтереси”** [52].

На сьогоднішній день немає збережених оригінальних і достовірних документів часів Переяславської ради. Тому на достовірність усіх фактів, описаних у романі, сподіватися не потрібно. Автор використовував інформацію, яка була доступною. Усе інше – домисел і фантазія. Свідчень про Січ того часу та кошового отамана Івана Сірка мало. І навіть інформація про російського царя Олексія Михайловича, який правив у той час, та його родину не до кінця відома. Інформацію немає звідки черпати.

У автора цього історичного роману для написання твору були такі джерела: історична інформація, народна мітологія та фантазія. Отже, автор міг покладатися лишень на свій талант митця та власну інтуїцію, беручись за таку важку та малодосліджену тему. Тому не варто дивуватися, що історичні події XVII століття у описі В. Шкляра мають трохи фантастичний вигляд.

Поряд із відомими історичними постатями, такими, як отаман Сірко, воєвода Ромодановський чи гетьман Лівобережжя Самойлович, цар Олексій, живуть таємничі персонажі: січовий лелека, козацький кінь чи жаби з прихованого подалі від чужого ока болота у Великому Лузі. Епізоди з описом

життя цих тварин переносять нас в інший світ, де забувається про козаків, битви і стратегії Сірка.

Ще однією історичною основою роману є інформація про таємничих характерників. Читаючи роман, разом із Сірком знайомимося також із козаком Кириком. Уже з перших сторінок твору виникає співчуття та жалість до хлопця. Автор зумів описати історію його життя так, що ми захоуємося та співпереживаємо, коли йдеться про характерника Кирика та його прекрасну кохану Христю. І уже перебіг доленосної козацької ради відходить на другий план.

Основною сюжетною лінією роману стала не доля України, а потреба у шанобливому ставленні до неї. Василь Шкляр уміє надто фантастично і казково описувати ідеалізоване в наших фантазіях тогочасне становище на Січі та стосунки між козаками. Адже там всі жителі мають однакові права, панує строгий закон, що поважається всіма із жителів. Також на Січі встановлено козацьку демократію. Під час читання дивовижного роману “Характерник” можна поринути у світ цієї свободи та гармонії.

Консультантом цього роману став український історик Тарас Чухліб.

1.2. Козаки-характерники в українській історії

Козацтво – одне з найвидатніших явищ в українській історії, унікальний епізод нашого народу, його державотворча, військово-патріотична та оборонна складова. Серед запорозького козацтва було поширене, описане у легендах, оповите таємницею, дивовижне характерництво.

Термін “характерник” походить, за однією з версій, від сильної за духом людини, характер якої відзначався впевненістю, міццю та надзвичайною силою. Давалася ця надзвичайна сила ще з народження. Вона наділяла людей особливими, переважно надприродними уміннями та надзвичайною силою.

Характерники вміли знаходитися без повітря під водою по декілька годин. Ще вони ходили боніж по розжареному вугіллі чи снігу. За легендами, характерників неможливо було убити кулею, адже вони уміли її оминати. Дивовижною силою у цих людей була непомітність: вони ніби розчинялися в повітрі і проходили повз будь-яку охорону і навіть стіни.

Козаки-характерники походять від слов'янських віщунів та чародіїв, які були язичниками. Але усі козаки вірили в Бога і були завзятими християнами.

Існує декілька цікавих версій виникнення козаків. Однією з найпоширеніших є те, що ці люди – це нащадки давньоукраїнських волхвів, які втекли на острів Хортицю від переслідувань князя Володимира. Дійсно, у багатьох історичних записах можна знайти підтвердження того, що українські козаки володіли таємними магічними знаннями, які використовували в бою. Цілком можливо, що ці знання і можливості є саме спадщиною слов'янських волхвів.

У тексті деяких легенд написано, про випадки поховання характерників. Їм встромляли кіл в груди, адже вірили, що чарівні сили діють і після смерті козаків. Як правило, характерників ховали лицем донизу – ця традиція походить ще із часів скіфів. Отже, хоронили їх особливо, як небезпечних людей-чаклунів, щоб ті не мали можливості на відродження з мертвих. У могилі перевертали їх лицем донизу, щоб не мати змоги бачити сонце. Вважалося, що це світило має чудодійну силу і може вселити у них життя.

Народ називав козаків з такими силами чаклунами. У церкві це пояснювали тим, що у них вселився біс.

Характерництву навчали ще з дитинства, терміни встановлювалися індивідуально для кожного – залежно від потенціалу та вмінь учня. Після закінчення навчання проводився ритуал посвячення і, звичайно, дуже важке випробування, яке фактично доводило майбутніх характерників до межі

життя і смерті. Думаємо, що саме в таких надважких ситуаціях у людини проявляються ті чи інші надприродні здібності.

Ще однією важливою здібністю характерників було єднання з природою. Вони ніби уміли говорити з тваринами, знали, як себе з ними поводити. Рослини теж ставали у пригоді. Козаки збирали різні трави, знаючи наперед, яку хворобу вони зцілюють, чи навпаки – можуть забрати життя.

До прикладу, любка дволиста мала чарівні властивості. Козаки завжди носили біля себе висушені плоди рослини, яка тамувала голод. Козакові вистачало однієї ягоди, а коневі потрібно було дві. Отже, характерники могли довгий час перебувати в тих місцях, де не було ні води, ні їжі. А забобонні люди пояснювали це все зв'язком із нечистою, потойбічною силою.

Для інших козаків характерники були лікарями та цілителями. У бою вони показували чудові результати, а чари, якими вони володіли, приходили на допомогу під час розвідки.

Також потрібно згадати, що характерники утворювали власні загони. Таке військо могло перемогти цілу армію ворогів. Дуже часто характерники ставали керівниками козаків. Адже такі здібності допомагають у керуванні військом. Одними з найвідоміших характерників були Петро Сагайдачний, Іван Сірко, Максим Кривоніс, Іван Богун, Северин Наливайко.

Люди, які мали надзвичайні здібності, силу волі, нелюдські можливості, викликали захоплення у людей. Їх вважали рятівниками. Характерники були досить грамотними (за словами істориків серед козаків були поліглоти, які володіли десятками мов). Легенда про писаря Поповича є прикладом того, що козаків вважали чаклунами: “Знав він все наперед (передбачував майбутнє), бо читав це в книжці, яку носив із собою” [62].

Люди розповідали про те, що під час бою козаки не боялися іти на ворога, бо кулі не потрапляли в них. Вони збирали на землі кулі ворогів і

стріляли ними. Козаки вірили, що куля ворога приносить удачу, тому носили її біля серця.

Характерники не тільки легко знаходили мову із тваринами, але й уміли приймати їхню подобу. Найчастіше це були вовки. Про такі випадки було написано у “Слові о полку Ігоревім”. Князь приймає подобу звіра, щоб уберегтися від ворога.

У “Думі про козака Голоту” є фрагмент оповіді, у якому козак “поглядає на татарина, як вовк”.

Ще однією здатністю козаків було затуманення свідомості. Після зустрічі з характерником вороги не розуміли, де вони і що відбувається. Під час нападу ворогів виходив один козак до цілого війська і навівав туман на них. Після цього вороги перебивали один одного, не розуміючи, де свої, а де чужі.

За народними легендами характерники уміли заговорювати рани, знаходити і ховати скарби, ворожити, миттєво переноситися з одного краю степу в інший і, що вже зовсім неймовірно, – ставити на ноги мертвих.

Згадки про козаків з дивовижними здібностями зустрічаються у творах українських письменників (П. Куліша, О. Ільченка, Ю. Мушкетика тощо).

Однією з відомих оповідей про характерників, яка записана в першому томі “Історії запорізьких козаків” Д. Яворницького, зафіксована інформація про різні магічні дива (без покликань на історичні факти). Джерелом цієї інформації є народні перекази та легенди.

Маємо відоме джерело інформації – збірник “Савур-Могила. Легенди та перекази нижньої Наддніпрянщини”, який надрукований у 1990 році. У ньому міститься багато дивних і цікавих переказів та оповідей про характерників. Але ми повинні пам’ятати і розуміти, що різні перекази рідко передають і висвітлюють реальний історичний контекст.

Отже, до характерників належать козаки, які за теперішнім тлумаченням, мали екстрасенсорні та паранормальні здібності – були

ясновидцями, володіли телепатійними силами, здатністю загіпнозувати. На сьогоднішній день залишилось дуже мало інформації про цих дивовижних людей.

1.3. Іван Сірко – славетний отаман і характерник

Отаман Запорозької Січі Іван Сірко – відома історична постать. Про нього багато написано. Життєвий шлях Сірка є темою досліджень багатьох істориків.

Однією з найзагадковіших і таємничих сторінок життя героя є теорія про характерництво отамана. Існує багато різних історичних пісень, переказів та дум, які створювалися ще очевидцями життєвого шляху Івана Сірка. Найтаємничішими є історії про надзвичайні здібності могутнього козака-характерника.

Дивовижним є факт, що стосується військових здобутків отамана. Аадже за час перебування при владі його керівництвом проведено майже 60 боїв, і жоден з них не закінчився поразкою. За чудові здібності керівника та знання військової справи Сірка дванадцять разів обирали козацьким отаманом. Він мав велику популярність серед козацтва. Про такого славетного чоловіка чули на теренах цілої України та навіть за її межами. Вороги боялися зустрітися у битві з військом Сірка.

За переказами отаман від народження був незвичайною дитиною. Кажуть, що народився він уже з зубами. Такого селяни ще не бачили, тому боялися дитини. За віруваннями давніх українців дитину, яка народилася із зубами, чекала доля вбивці. Односельчани радили батькам Сірка позбутися дитини.

У батьків була інша думка – вони заперечували усі версії про жорстокість їхнього сина і говорили: “Цими зубами малий гризтиме ворогів!” [53, с. 440].

Не зважаючи на пророкування, у дитинстві Іван був хворобливою і млявою дитиною. За деякими легендами, ще будучи малолітнім, в ніч на

Івана Купала, хлопець пішов у ліс, де голіруч задушив вовчицю. Потім він розповів, що вона накинулася на нього, тому, захищаючи себе, Сірко здобув неймовірну силу, яка допомогла врятуватися. Напевне, тоді і відкрилися характерницькі сили Івана. Говорять, що для здобуття такої сили потрібно опинитися на порозі смерті. Після цього вражаючого випадку Івана почали називати Сірком.

Коли у село Івана прийшли козаки, хлопець просив дозволу піти з ними. Але запорожці, побачивши хлопця, тільки розсміялися. Щоб юнак відчепився, вони дали йому завдання – переплисти Дніпро. На їхнє здивування Іван впорався із важким завданням і чекав козаків на іншому березі річки. Таке завдання було не під силу звичайній людині, тому козаки зрозуміли, що хворобливий хлопчик має дивовижні задатки, що стане в пригоді козацтву.

На Хортиці хлопець не сидів із звичайними козаками, він навчався у особливих вчителів характерництва. За час навчання Іван здобув багато знань і нових умінь.

“Коли Сірку виповнилося 15 років, про нього заговорили в козацькому війську, мовляв, сам чорт в куцах за очеретом пропонував цьому хлопцеві віддати душу в обмін на гетьманську булаву. Замість відповіді він дістав рушницю і вистрілив у чорта, який, поранений, мликнув у воду. Згодом це місце поблизу Запоріжжя назвали Чортомлик.

Сірко провів на Січі 7 років, перейнявши від характерників їхні знання, а наприкінці отримав ще одне завдання – знайти секрет безсмертя: місяць прожити в пустелі без їжі та води. Для цього козак вирушив у оleshківські піски. Після 5 днів блукань у нього закінчилась вода, а на шостий день з’явилися видіння. Іван бачив дівчину-козачку, яка ніби кликала його за собою, і він поповз за нею, втрачаючи свідомість, а потім відчув, як дівчина вклала йому до руки якусь рослину і зникла. На світанку Іван опритомнів, і у нього в руці були якісь засушені квіти. З’ївши одну із них, він відчув, як до

нього повертаються сили, бо вже не хотів ні їсти, ні пити. Сірко повертався на Січ стомлений, він виконав останнє завдання наставників, тож тепер став характерником і мав неабияку силу і знання. Ніхто більше не наслідився сміятися з нього, як колись” [53, с. 441].

Сірка попереджали, що доля характерника – бути самотнім. Але він не послухав поради і одружився з дівчиною зі свого села. Кажуть, що сили характерника зменшуються, адже у серці з’являється почуття кохання, що витісняє містичні сили. Усе своє життя отаман присвятив козацтву і тільки раз у кілька років приїздив до дружини Софії та дітей. У отамана було четверо дітей – два сина і дві доньки.

“Кажуть, що з настанням ночі Сірко перетворювався на вовка і в цій подобі вивчав розташування ворожих сил, проникав до їх табору, а зранку, будучи в подобі людини, вів свою ватагу в бій. Саме тому татари прозвали його «руським дияволом»” [53,с. 441].

За той час, поки Сірко воював, вороги знайшли село отамана та його родину. Турки зробили набіг і не пощадили нікого. Повернувшись з походу, отаман побачив зруйноване та спалене село, де усі його рідні були жорстоко вбиті.

Після помсти за родину отаман зрозумів, що немає заради чого жити. Після такого горя він зробив собі труну, поставив в садку і чекав на смерть. Через кілька днів його знайшли мертвим. Відомо, що характерники можуть перед смертю передавати свою силу. Сірко цього зробити не встиг. Але є версія про те, що отаман залишив інструкцію: “Хто сім років поспіль перед Великоднем носитиме жменю землі на мою могилу, отримає таку ж силу, як і я” [53,с. 441].

За легендами козаки довгий період часу не хоронили отамана. Вони вважали, що його тіло допомагає здобувати перемоги у боях. Говорили, що рука Сірка була талісманом козаків, вони її відрубали та возили з собою.

Період отамування Сірка – з 1659 по 1680 роки. Він узяв участь у понад сотні битв, і жодного разу ворог не міг подолати військо отамана.

1.4. Сюжетні особливості роману

Історичний роман “Характерник” відображає події 70-тих років XVII століття, епоху Сірка та період Руїни. В його основу лягла історія одного козака-характерника, яку досліджував ще академік Дмитро Яворницький.

Цю добу назвали Руїною, і вона є дуже складною. У той час трапилося неприємне явище: з’явилося занадто багато гетьманів, які ворогували та намагалися перегризти горлянку один одному. Але саме в цю епоху було багато перемог і моментів, які варті шани. Ці події перегукуються з сучасністю. Досліджуючи цю тему можна зрозуміти, що справді “історія повторюється”.

В. Шкляр вважає, що характерники були, є і будуть в усі часи. Їх навіть можна зустріти на сучасній війні: “Характерники... Я відразу відкинув якісь фантазії, бо пишуть, що вони **вміли перекидатися на лисицю чи на вовка, як Сірко... Все це, звичайно, вигадки. Правда у тому, що це люди, які володіли надприродними здібностями. І вони часом робили неможливе, як і в цьому романі**” [56].

Під час презентації книги письменник пояснив, що історичний роман “Характерник” – результат його дослідження та повного занурення у добу козацтва: “**Я шукав історію, яка була б маловідома моєму читачеві, але водночас мала документальне підґрунтя. Ніколи не пишу історичні романи з вигадками, тому знайшов такий епізод у II пол. XVII в епоху знаменитого кошового отамана Івана Сірка. У 1673 році сталася виняткова подія, коли на Січ Іван Міюський приводить молодика, який називає себе сином царя Олексія Михайловича. Звідси, власне, і розпочинається небуденна історія**” [45].

Значний обсяг твору передбачає розгалужену систему взаємодоповнюваних сюжетних ліній:

- 1) життя козаків та отамана Івана Сірка;
- 2) лінія кохання Кирика і Христусі;
- 3) дивовижний царевич.

Решта мікросюжетів, як наприклад, навчання характерників, доля російських послів – автором висвітлена не так докладно, адже вони слугують тлом для розкриття сюжету.

Василь Шкляр поставив перед собою завдання, яке полягає у дотриманні історичної правди. Він акцентував на героїзмі окремих, на перший погляд, пересічних персонажів як патріотів, що здатні жертвувати власним життям заради ідеї. Письменник міфологізує історію, витворюючи на її основі власну художню дійсність, він вдається до символізму і надає певним речам суб'єктивного звучання. Цінність історичного твору Василя Шкляра полягає у художній трансформації письменником історії, до того ж художня правда залишається головною умовою його історичного роману. Разом з цим автор проникає в глибини людської душі, змушуючи замислитися над минулим нашої держави та над її трагічними сторінками.

У романі В. Шкляра співіснують усталені елементи жанру історичного роману (історична основа, єдність життєвої правди та художнього домислу, наявність історичної та любовної сюжетних ліній), риси роману “зв’язку часів” (синкретизм віддалених часових пластів, актуалізація ідеї єдності минулого й сучасного, концепт історичної пам’яті, циклічність історичного поступу), а також ознаки масової (авантюрно пригодницька та любовна лінії, гостросюжетність, містичність) та інтелектуально-філософської (важливість проблематики, історична достовірність, психологізм, майстерність сюжетно-композиційної організації) літератур.

Характерною рисою роману є використання маловживаної лексики з побуту козаків. Автор брав інформацію з архівів та історичних джерел. У своїх творах письменник використовує діалектизми та фразеологізми, які виокремлюють риси героя чи епохи.

Ще одним надзвичайно важливим елементом світогляду, вираженим у мові персонажів роману В. Шкляра “Характерник”, є глибока віра в Бога. Усі козаки є вірянами незалежно від віку чи статусу. Прикладом такої людини постає передусім сам І. Сірко. На початку роману він звертається до Симеона: “А ти ж іще молодий, жаль буде, коли розгніваєш брехнею і Бога, і наше чесне товариство” [32, с. 30]. Кошовий вірить у Божу ласку і говорить про це козакам: “Так, бач, розсудив сам Господь Бог, що привів цього гнаного і скривдженого царевого сина не куди-небудь, а саме до нас” [58, с. 189]. Козацька старшина також звертається до релігії у своїх промовах. Суддя Яковина говорить: “...Бо казано ж у Святому Письмі: не накликай на себе біди, вона, коли схоче, сама прийде. Але раз так сталося, що з Божої ласки ви самі про все довідалися, то давайте ж, братіє люба, не смішити людей...” [32, с. 25].

Роман відзначається чистотою мови і сюжетів, потужною внутрішньою енергетикою. “Характерник” за своєю подачею є дуже кінематографічним твором.

Опис історичних подій переплітається із любовною лінією, яка виникає між Кириком та Христусею.

Роман складається з трьох частин і епілогу. Перша частина твору складається з 7 розділів, друга – також з 7 розділів, третя частина складається з 4 розділів. Кожен розділ розпочинається коротким описом змісту розділу.

Сюжет роману розгортається у межах 1673 року.

Події роману розміщені в хронологічному порядку, але автор переносить читачів у різні місця та події. Центральними образами роману є отаман Іван Сірко та козак-характерник Кирик.

Іван Сірко – персонаж, навколо якого відбуваються основні події, обертаються інші герої.

На наше переконання, творчість В. Шкляра, одного з найзатребуваніших авторів сьогодення, – це яскравий приклад того, як

майстерно письменник може створювати виразний, багатогранний образ літературного персонажа, який, навіть трансформувавшись у кіногероя, залишається цікавим для аналізу. Письменник дбайливо вимальовує мовну особистість кожного персонажа, мовна поведінка й комунікативні стратегії якого чітко простежуються. Якби в багатьох діалогах роману навіть не зазначалося, хто говорить, це було б очевидним за манерою спілкування, характерними фразами тих, хто спілкується. Уважаємо це свідченням великої майстерності В. Шкляра як письменника, який уміє зробити своїх героїв цікавими читачам. Саме такими є персонажі роману “Характерник”. У ньому перед нами постають козаки-запорожці, загартовані в боях і вимуштрувані легендарним кошовим І. Сірком.

У романі Запорозька Січ – це світ, де панує своєрідна сімейна ієрархія, родинні цінності, коли кошовий постає як батько, якого кожен поважає і слухає, а козаки є братами, і не можна зраджувати чи кидати в біді один одного, але дозволено дати одне одному вдале прізвисько задля сміху.

Отже, у романі В. Шкляра “Характерник” постає узагальнений образ козака з багатою духовністю на тлі боротьби за самобутність України. У романі основних та епізодичних героїв дуже багато, і разом вони утворюють абсолютно завершений і яскравий образ українського народу. У козаках письменник формує вірність принципам братерства, свободи і рівності. Козацтво є народом з усталеним світоглядом, життєвою філософією, мораллю, що протиставлено представникам інших народів, зображених у романі.

Автор не вдається до надмірного дидактизму, а шукає таких форм подачі матеріалу (нерідко запозичуючи їх із жанрової літератури – детективу, екшену, пригодницького роману), які б утримували оптимальний баланс між серйозним змістом і цікавою, захопливою розповіддю.

У романі представлені проблеми боротьби за волю, які включають в себе життя в голоді та в холоді, відречення від родини заради збереження

їхнього життя, заради товаришів, неможливість будувати власну сім'ю та загроза смерті, яка повсюдно переслідувала повстанців. Ми бачимо реалістичне стильове тло зображуваних подій, що зумовлено зверненням до трагічних і героїчних, довго замовчуваних сторінок української історії.

Звернення письменника до історичної теми спричинено духовним відродженням, потребою принести в сучасність ідеї минулого, відновити його позитивні тенденції та дух козацтва зокрема.

Василь Шкляр поставив перед собою завдання дотримання історичної правди, він акцентував на героїзмі окремих, пересічних персонажів, як патріотів, що здатні жертвувати власним життям заради ідеї. Письменник міфологізує історію, витворюючи на її основі власну художню дійсність, він вдається до символізму і надає певним речам суб'єктивного звучання. Завдяки поетичній фантазії автор проникає в глибини людської душі, змушуючи замислитися над минулим нашої держави та над її трагічними сторінками.

1.5. Проблематика роману

Загалом проблематика роману широка, але головним є питання волі. З цього можна розкрити такі проблеми, як гніт українського народу та його знищення упродовж багатьох поколінь.

Однією з найпоширеніших в літературі є проблема боротьби сил добра і зла. У романі Василя Шкляра український народ, а в першу чергу козаки виступають втіленням добра. І навіть якщо вони вбивають, автор не засуджує, адже вони воюють за волю свого народу.

З цього випливає проблема – волі народу. В. Шкляр акцентує на незгасному прагненні українців до свободи, на їхній любові до рідного краю й готовності боронити його ціною власного життя. Для побудови власного майбутнього необхідно боротись за нього.

Яскраво представлена проблема влади. На кінець XVII століття припали нелегкі історичні події для України. Автор описує час, коли майже

усі прагнули влади і не важливо, яким шляхом. Це період багатовладдя. Українські гетьмани мусли воювати не тільки з ворогами, але й з іншими гетьманами. І головним було утримати своє місце у цій боротьбі, не втратити авторитет і віру козаків. Навіть славетний Іван Сірко мав багато ворогів серед українців і мусів вести брудні ігри заради своєї мети.

Ще однією проблемою роману є справедливість і покарання. Неодноразово в романі автор переносить нас на своєрідний суд: чи то козацька рада, чи то суд у Москві. Можна прослідкувати надзвичайну справедливість у суспільстві козаків. Усе вирішується на козацькій раді, усі слухають свого керівника. Василь Шкляр описує ідеалізоване козацьке суспільство. Але чи завжди злочити мають правильні покарання? Завдяки своїй силі козаки-характерники часто уникають покарання. І навіть роман закінчується такою несправедливістю. Семен Горобець та його спільники (донські козаки) залишились без покарання.

Важливою проблемою є взаємини у сім'ї. У романі порушена проблема кохання та подружнього щастя. Через боротьбу багато чоловіків залишали своїх коханих, молоді дівчата не дочекалися свої хлопців, батьки оплакували своїх синів, діти виростили без батьківської ласки та тепла. Війна розлучила не одну сім'ю.

У творі також можна відстежити проблему стосунків батьків і дітей. Іван Сірко майже не бачив своїх дітей. Батько Кирика Кирило Лупиніс помер у бою з поляками під Берестечком: “На нього поперла ціла купа розлючених ляхів із шафлями. Лупиніс їх клав у покоси наліво й направо, та один гусар, що підкрався ззаду, шаблею зітнув завязцеві голову. І тут сталося те, чого світ ще не бачив: Кирило на льоту вхопив свою голову і так обезголовлений, але з головою у руках, проскакав на корні ще сто сажнів” [32, с. 54–55].

Отже, читаючи роман, кожен із нас має змогу бачити різну проблематику твору.

1.6. Характеристика персонажів

1.6.1. Образи характерників Кирика, Гирі й Костогриза

Учнями старого характерника Кміти стали Кирик, Гиря й Костогриз. Молоді хлопці пройшли складне і тривале навчання. Для того, щоб стати справжніми характерниками, козаки проходять надзвичайні тортури, тренуються в різних умовах виживання. Молоді козаки навчилися особливому військовому мистецтву, яке давало змогу їм робити, відчувати, бачити, чути те, що непідвладне простим людям.

Іван Богун був побратимом батька Кирика і пообіцяв матері хлопця допомогти синові. Він привіз юнака на Жаб'ячий острів до Кміти, який був характерником і ділився своїми знаннями з молодими і здібними учнями: “На призьбі сидів старий у білій полотняній сорочці, у білих шароварах і босий. Його вуса й оселедець теж були білі...” [32, с. 59]. Навчання тривало п'ять років. “Вправляння були чудними, виснажливими, зате веселими. Кміта навчав їх сміятися від нестерпучого болю, від лоскоту, казав, що для лицаря, котрий володіє всіма військовими хитрощами, немає нічого веселішого за війну. Сміх дає силу, журба її сушить” [32, с. 63–64].

Кирило Лупиніс (Кирик) отримав ім'я свого батька, який теж колись був відважним характерником та, на жаль, загинув у бою. Часто козаки, коли потрапляли на Січ, змінювали ім'я. Кирило вирішив своє ім'я не змінювати, адже його назвали на честь батька. Козак вважав, що батько не загинув, а залишився в синові. Ім'я “Кирило” в перекладі з грецької мови означає “пан, володар”. Кміта казав: “Від того, як назвешся, залежить багато. Ім'я – знак долі” [32, с. 63].

Хлопець виріс із матір'ю. Без батька жилося важко. Через смерть батька він був замкненим і часто бачив дивні сни. Навчання давалося йому легко, тому у школі був найсильнішим кращим за усіх. Але школа для хлопця була не цікавою, така форма навчання не давала відповіді на питання, які його хвилювали.

“Кирик терпіти не міг ці казенні душі. Його цікавили загадки життя. Чому людина не літає, як пташка, якщо вона літає уві сні? Звідки береться і куди дівається те, що він бачив у своїх сновидіннях?..” [32, с. 56].

Важливою людиною в житті Кирика стала дівчина Христуня. З дитячого віку хлопець покохав її.

Кирик – важливий персонаж у романі. Саме він доставив листи московському цареві Олексію Михайловичу. Характернику вдалося непомітно проникнути у царські палати. Як йому це вдалося – невідомо нікому. Незвичайні здібності козака дали змогу врятувати багато життів. Кирик допоміг утекти донським козакам за дорученням Сірка. І саме він врятував життя лжецаревичу Семеону.

Товариші Кирила, Гиря і Костогриз, також не випадково обрали такі імена. “Гиря рівно тримав на шії свою гирю, яка раніше викручувала йому в’язи то на ліве, то на праве плече; Костогриз світив великими й білими, мов квасоля, зубами, що ними він міг перегризи найтовще дерево, як той бобер, або легко відкусити замка на брамі в’язничних воріт чи пожувати ґрати” [32, с. 66].

Після навчання юнаки пішли на Січ і допомагали там у різних справах. Сірко любив цих хлопців. Вони могли наводити туману на людей, непомітно входити і виходити, вони все чули і знали за сотні кілометрів. Кирик, Гиря і Костогриз стали вивідувачами Пластунівського куреня, проте на цьому їхні обов’язки та заслуги не закінчилися.

1.6.2. Образ царевича Симеона

Симеон – таємничий гість Запорозької Січі. Він є сином московського царя Олексія Михайловича. Ось яку характеристику цього героя подає автор у творі: “Був той справді милий з лиця, трішки смаглявий, трішки довгобразий і в міру рум’яний – саме стільки, як личить підпарубкові, котрий ще не голився. Він весь час мовчав, але, боячись прогавити бодай слово, вуха

тримав настобурчені. Тому в око відразу впадав його, можливо, єдиний гандж – праве вухо було вдвічі більше за **ліве**” [32, с. 11]

Не випадково Василь Шкляр вибрав для парубка янгольську зовнішність. Усі козаки одразу полюбили хлопця та вірили йому. Адже, як може такий гарний брехати. На Січі вважали, що до них завітав Божий помазанник, завдяки якому їхнє життя стане кращим. Козаки вважали, що саме таким має бути справжній син царя, бачачи у ньому ідеал. І навіть у плямах на плечі хлопця усі бачили царський вінець, а на грудях – схрещені шаблю і серп молодого місяця, тому що хотіли у це вірити. Для такого гостя козаки старалися робили усе якнайкраще. І харчі у царевича мали бути ліпші, і одяг – відповідний, і умови проживання.

Уже з останніх сторінок роману дізнаємося, що Симеон є лжецаревичем. Не тільки козаки повірили, що до них завітав справжній син царя, але і читачі. Автор переконливо змалював життя бідного царевича, якого спіткала важка доля. Історії з дитинства хлопця були дуже правдоподібні та переконливі.

Як виявилось, царевичем був простий хлопець Семен із Лохвиці: “Він зізнався, що є сином міщанина із Лохвиці івана Горобця, на Дон помандрував у пошуках кращої долі і там зустрів козачого вождя Івана Міюського” [32, с. 270]. Хоча невідомо, чи і ця інформація правдива, адже у хлопця – добре розвинена фантазі, тому придумувати нових історій він може багато.

Нам видається, що не так важливо, ким був цей хлопець, звідки з’явився. Головне те, що молодому юнакові вдалося зворохобити Московщину. Усі почули про таємничого царевича на Січі.

1.6.3. Жіночий образ роману

Христуся – єдиний жіночий образ в романі. Це молода дівчина з Гордашівки, яка ще з дитинства стала цікавою Кирикові. Вони кохали один одного, не зважаючи на часту розлуку. Дівчина довго не бачила свого Кирика, але вірила в те, що він про неї не забув і повернеться.

Доля героїні не була легкою, адже ще з дитинства вона знала, що таке смерть. Село дівчини не оминули вороги. Христуся не дочекалася хлопця у селі, адже налетіли татари і вкрали її. Завдяки своїй силі та вмінням, які здобув на навчаннях у Кміти, Кирик зміг звільнити кохану дівчину та побороти ворогів.

Потрапивши до Кміти на Жаб'ячий острів, дівчина здобула нові вміння і стала козачкою. Навчання не пройшло даремно, адже її не впізнав навіть Кирик. Дівчина одягалась як справжній козак (шаровари, шлик), постригла довге волосся і залишила оселедець. У такий важкий історичний час Христуся і Кирик змогли повінчатися та створити свою сім'ю.

Дівчина була готова на все заради коханого. Довгий час вона перебувала зі старим характерником на острові. Невідомо, що на неї чекало. Чи зможе коханий її забрати? Перетворення дівчини показує, що не лише чоловіки могли набути сил характерництва. Завдяки завзятості та вірі Христуся змогла навчитися військовим хитрощам та навіть отримати подобу чоловіка.

Висновки до III розділу

Головними героями роману є відомі історичні постаті, тому сюжет має зв'язок з реальними фактами, що стосуються біографії відомих людей.

На нашу думку, цінність історичного твору, зокрема, роману, полягає у правильній художній трансляції правди. До того ж зображення художньої правди у творі – основне завдання письменника.

Таким чином, можна зробити висновок, що роман Василя Шкляра “Характерник” написаний для підтримання національного духу українців. Вони повинні зрозуміти, що лишень активна боротьба проти окупантів, які пришли на твою землю, допоможе здобути свободу і незалежність. Автор прагне якомога більше людей ознайомити з фактами української історії.

У романі В. Шкляра “Характерник” на тлі боротьби за самобутність України постає узагальнений образ козака, який є духовною особистістю. У

творі діє чимало основних та епізодичних героїв, які разом створюють абсолютно завершений і яскравий образ українського народу.

Письменнику вдалося віднайти адекватну форму поєднання документальної площини та епічного наративу. Звернення автора до історичної теми спричинено духовним відродженням, потребою принести в сучасність ідеї минулого, відновити дух козацтва.

Отже, завдяки вдалому поєднанню історичної правди та фантазії роман Василя Шкляра “Характерник” закликає людей замислитися над минулим нашої держави та над її трагічними сторінками.

ІV РОЗДІЛ

ВІВЧЕННЯ ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА У ШКОЛІ

У навчальній програмі для 11 класів у списку творів для додаткового (самостійного) читання зазначені романи Василя Шкляра “Маруся” та “Залишенець”. Тому ми пропонуємо урок позакласного читання для 11 класу.

План-конспект уроку

Тема: Василь Шкляр – сучасний романіст. Роман “Маруся” – знакове явище в сучасній українській літературі.

Мета: ознайомити одинадцятикласників із сучасним українським письменником В. Шклярем та його романом “Маруся”; розвивати зв’язне мовлення, пам’ять, навички аналізу й синтезу прочитаного; виховувати патріотизм, повагу до історичного минулого, до звичаїв і традицій українського народу, творчості В. Шкляра.

Цілі : *учні знатимуть основні факти з життя Василя Шкляра та зміст повісті “Маруся”;*

учні вмітимуть: виразно читати прозовий твір, аналізувати прозові твори, висловлювати власні думки, творчо мислити, робити висновки.

Тип уроку: урок позакласного читання.

Обладнання: текст роману В. Шкляра, портрет письменника, дослідницькі проєкти учнів.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. Організаційний момент (*на дошці записано тему й епіграф уроку*).

*“Я пишу правду, я пишу душу,
бо люблю свого читача, і він мені
платить тією ж монетою”*

В. Шкляр

II. Мотивація навчальної діяльності.

З’ясування ступеня готовності учнів до уроку:

Діти! Висловіть будь ласка свій настрій за допомогою дієслів.

Який ступінь вашої готовності до уроку? (високий, середній, низький)?

II. Повідомлення теми і мети уроку

Слово учителя

Добрий день, одинадцятикласники!

Сьогодні на уроці ми познайомимося з видатним українським письменником Василем Шклярем та його романом “Маруся”.

Василь Миколайович Шкляр – представник сучасної української літератури. Його книжки читає велика кількість людей. Письменник став “батьком українського бестселера”. Рішенням Комітету з присудження Національної премії України імені Тараса Шевченка В. Шкляр був визнаний лауреатом 2011 року.

Книги В. Шкляра перекладено багатьма мовами світу, а саме: англійською, болгарською, вірменською, шведською, словацькою.

Майбутній письменник народився 1951 року на Черкащині. Там навчався у школі, але згодом сім’я почала жити в місті Звенигородка. Саме тут письменник і здобув середню освіту (1968 р.). Далі почав навчання на філологічному факультеті Київського університету, згодом перевівся до Єреванського університету. Вищу освіту Василь Шкляр здобув у 1972 році.

Спочатку почав працювати в Центральному державному історичному архіві на посаді наукового співробітника. Згодом займався журналістикою. У 90-тих роках почав займатися політичною діяльністю. Довгий період часу обіймав посаду головного редактора видавництва “Дніпро”.

Василь Шкляр займався політичною журналістикою, бував у “гарячих точках”. Цей досвід письменник вдало відтворив у своїх творах. Популярність прийшла із написанням роману “Ключ”. 1999 року став членом новоствореної Асоціації українських письменників.

Василь Шкляр є членом Національної спілки письменників України та Асоціації українських письменників.

За час творчої роботи отримав багато нагород: гран-прі Всеукраїнських конкурсів за кращий роман “Золотий бабай” та “Коронації слова”, лауреат премії “Золоте перо”, міжнародної премії “Спіраль століть”, австралійської премії “Айстра”, премії Ліги українських меценатів “Ярославів Вал” та ін.

III. Опрацювання навчального матеріалу

Слово вчителя:

Під час підготовки до цього уроку ви спробували себе в ролі справжніх дослідників та підготували дослідницькі проєкти за романом “Маруся”. (Учнів було поділено на дослідницькі групи, кожна з яких підготувала проєкт на певну тему).

Теми наукових досліджень:

1. Дослідження історії написання роману “Маруся”.
2. Дослідження історичної основи роману.
3. Дослідження жанру твору.

1.Захист творчих проєктів

Виступ Першої групи (“Дослідження історії написання роману”)

Свій роман Василь Шкляр писав довго – з 2009 по 2014 роки. Збираючи джерела інформації для написання твору, письменник використовував спогади людей. Адже історію отаманші Марусі багато людей знали, її вважали легендарною жінкою. За словами Василя Шкляра, у створенні книги йому дуже допомагали люди, які писали листи і розповідали про головну героїню. Усі ці розповіді є майже ідентичними з тим матеріалом, який автор знаходив у документах про Олександрю Соколовську.

Кожна подія із книги опирається на історичний факт. У романі йдеться про відважну патріотку Олександрю Соколовську. Ця жінка змогла керувати військом і почала боротьбу з ворогом 1919 року.

Доповнення вчителя:

Цікавою є історія творчого задуму автора. У селі Горбулеві Житомирської області встановили пам’ятник славіній сім’ї Соколовських.

Василь Шкляр приїздив на відкриття пам'ятника. Після цієї події письменник зацікавився історією родини дяка, сина якого – Олекса, Дмитро і Василь – стали отаманами та віддали життя за волю України упродовж 1918 – 1919 років. Саме тоді В. Шкляр вирішив писати роман про цю фантастичну сім'ю, а саме – про отаманшу Марусю.

Виступ Другої групи (“Дослідження історичної основи роману”)

Назва роману вимагає, щоб у центрі подій була дівчина Маруся.

Українське жіноче ім'я “Маруся” (Марія) є українським варіантом імені “Міріамна”, що означає: “та, що чинить спротив”.

Справжнє ім'я отаманші – Олександра Соколовська. Дівчина народилася в 1902 році. Її батьківщиною було селі Горбулів Радомишльського повіту Київської губернії. Виростала в багатодітній родині, де була восьмою дитиною. Батько був сільським дяком.

З початком боротьби в отамани обрали наймолодшого сина Олексу. Не довго юнак був отаманом. Свою боротьбу він розпочав у 1918 році, зібравши військо з двох сотень добровольців. На початку 1919 року молодий отаман загинув.

Одразу після смерті брата його місце зайняв на шість років старший Дмитро. За час отамування він зміцнив та збільшив військо до 500 козаків. Хлопець був отаманом найдовше та здобув найбільше перемог. Вороги його боялися та остерігалися, адже він зібрав велике військо. За декілька місяців Дмитро став провідником масового повстання проти російських окупантів на Поліссі.

Після смерті другого брата його місце зайняв третій. Брати замінювали один одного, адже носили одне прізвище, яке користувалося авторитетом серед людей. Отаманом став Василь Соколовський.

Навіть Симон Петлюра чув про подвиги славетних Соколовських. Отаман зустрівся з Василем, але доля його виявилася трагічною. Хлопець загинув через зраду побратимів.

Після смерті братів отаманом стала Маруся. 1920 року загін Марусі здобув багато перемог над ворожими загонами. Маруся водила своїх людей по різних селах. Завдяки славі, яка розійшлася між людьми про отаманшу, у кожному селі до її війська приєднувалися нові його учасники.

Доповнення вчителя:

Сюжет присвячений визвольним змаганням українського народу. Автор брав за основу архівні матеріали, перекази та історії людей. У своїй книзі письменник описує боротьбу українських повстанців під проводом отаманші Марусі.

Родина Соколовських відзначалася патріотизмом та відвагою під час боротьби за волю України. З однієї хати вийшло чотири отамани, які очолювали військові дії проти більшовиків. Не дивно, що за радянських часів інформація про цю родину була прихована та замовчувалася.

Виступ Третьої групи (“Дослідження жанру твору”)

Сюжетні особливості роману

За будовою роман складається з 3 частин і авторської післямови. Кожна частина починається епіграфом.

Перша частина твору складається з 12 розділів. Вона починається епіграфом – словами відомої повстанської пісні “Буде нам з тобою що згадати”. Друга частина історичного роману має 15 розділів і також починається епіграфом – другою строфою тієї ж пісні. Третя частина твору складається з 11 розділів і починається епіграфом – рядками однойменного музичного твору. Наприкінці історичного роману маємо авторську післямову, яка також починається епіграфом – завершенням зазначеної повстанської пісні.

Сюжет роману розгортається у межах 1919 року. Але на початку першої частини є часові розділи без нумерації: квітень 1937-го, вересень 1964-го, грудень 1988-го.

Художній мові роману властива лаконічність і логічність, вона вражає простотою викладу.

Історичні події розвиваються у певному маршруті. Розпочинається він з Горбулева. Автор переносить читачів то в Житомир, то в Київ, то в Брусилів. Крім конкретних географічних назв, у романі присутній метафізичний простір. Хворому на тиф Мирону відкрилося видіння з померлим на Маківці батьком. У цих рядках можна простежити міфологічну основу.

Жанр твору Василя Шкляра “Маруся” – історичний роман.

Доповнення вчителя:

1919 рік – один із найдраматичніших в історії України. Він покликав до боротьби за волю Вітчизни чимало синів і дочок.

Герої роману борються за одну ціль – вільну Україну, адже для них воля є метою існування. Але, аналізуючи сюжет твору, ми розуміємо, що мета – дуже висока. Адже заради її досягнення полягла не одна людина. З цим пов’язана трагедія роману.

2. Робота з літературознавчими термінами

На цьому уроці ми аналізуємо роман Василя Шкляра «Маруся». Пригадаємо, що таке роман.

“**Роман** – великий за обсягом і складний за будовою епічний твір, у якому широко охоплені важливі й складні суспільні процеси, всебічно і в розвитку показані численні персонажі. У романі розвивається кілька сюжетних ліній, пов’язаних з долею головних героїв” [57].

“**Історичний роман** – твір, побудований на історичному сюжеті, який відтворює у художній формі якусь епоху, певний період історії. В історичному романі історична правда поєднується з художньою правдою, історичний факт – з художнім вимислом, справжні історичні особи – з особами вигаданими, вимисел уміщений в межі зображуваної епохи” [57].

3. Складання сенкану до образу Марусі

Маруся

Смілива, волелюбна

Протистоїть, перемагає, кохає

Вона є отаманшою повстанців

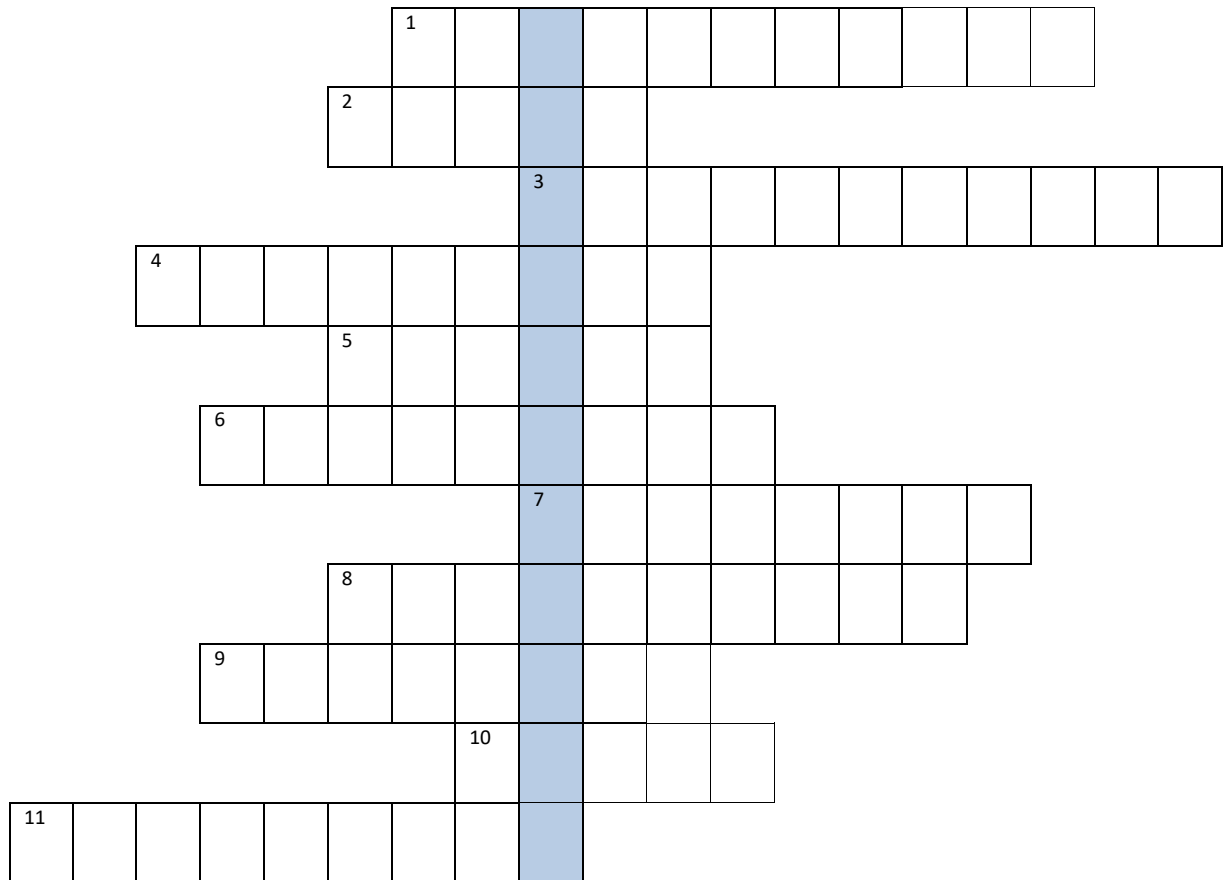
Патріотка

Усі учні гарно попрацювали та виступили, як справжні дослідники.

4. Робота над проблематикою твору

5. Робота над заповненням кросворду

Питання до кросворду:

1. Яка армія воювала під керівництвом отаманші Марусі? (повстанська).
2. Який жанр твору Василя Шкляра «Маруся»? (роман).
3. Назвіть прізвище отаманської сім'ї в романі «Маруся» (Соколовські).
4. Де народився автор? (на Черкащині).
5. Яке прізвище коханого Марусі Мирона? (Гірляк).
6. Поручником якої армії був Мирон? (Галицької).
7. Яку премію отримав В. Шкляр? (Шевченка).
8. Яким є справжнє ім'я отаманші Марусі? (Олександра).
9. З якого села походить родина Соколовських? (Горбулів).
10. Ким був батько отаманів Соколовських? (дяком).

11. Роман «Маруся» називають українським ... (бестселером).

V. Підбиття підсумків уроку

1) Рефлексія. *Бліц опитування*:

- Для чого читати історичні романи?
- Сьогодні на уроці я дізнався/дізналася про ...
- Найцікавішим було...

2) Оцінювання учнів і коментар вчителя.

VI. Домашнє завдання

1. Уявіть себе режисером сучасного кіно. Доберіть акторів, які б змогли найповніше розкрити характери персонажів роману “Маруся” В. Шкляра.

2. Напишіть цитатну характеристику отаманш Марусі.

Підсумкове слово учителя.

Отже, Василь Миколайович Шкляр – один із найпопулярніших представників сучасної української літератури. Книжки автора читає багато людей в Україні та за її межами. Письменник став “батьком українського бестселера”.

Зосередження на письменницькій творчості В. Шкляра обґрунтоване тим, що автор вдало описує у своїх романах актуальні питання української історії, самореалізації українського народу, боротьби за історичну справедливість, талановито інтерпретуючи не всім відомі історико-культурні події для молодого покоління українців.

Історична проза зараз на часі. У сучасному суспільстві є помітною проблема незнання історії.

На перебіг державного та духовного відновлення українського народу має надзвичайний вплив історичне минуле. Отже, читання такого твору, як історичний роман Василя Шкляра “Маруся”, – на часі.

Висновки до IV розділу

Вивчення історії своєї країни є важливим для кожної людини, яка називає себе патріотом. У школі діти здобувають знання та формуються, як

особистості. Тому важливо допомогти учням дізнатися якомога більше про історію їхнього народу.

На сучасному етапі державотворення особливої актуальності набуває проблема формування в сучасній молоді вміння досліджувати минуле власного народу, будуючи на цій основі власний світогляд, поглиблюючи й розвиваючи національну самоідентифікацію. Українська історія має багато славетних сторінок, на тлі яких виступають проблеми історичної пам'яті, національного героїзму, фізичного й духовного опору, морального вибору, стосунків людини і світу, особи й суспільства. Саме такі моменти нашого минулого розкриває у своїй творчості Василь Шкляр.

Історичне минуле є відображенням сьогодення. Учні повинні вивчати історію, щоб розуміти своє походження, основні етапи формування, можливості та перспективи подальшого розвитку.

Звідси випливають основні завдання вивчення літератури в школі: прищеплення учням інтересу до української книжки, любові до літератури, формування читацьких навичок у школярів, самостійного, критичного, творчого мислення на основі засвоєння ними необхідної системи знань з історії та теорії літератури в процесі аналізу художнього твору.

Таким чином, вважаємо, що на уроці української літератури доречним є вивчення історичного роману Василя Шкляра “Маруся”, де автор знайомить учнів із образом головної героїні та цікавими фактами історичного минулого того часу.

ВИСНОВКИ

Василь Миколайович Шкляр – один із найпопулярніших представників сучасної української літератури. Книжки автора читає багато людей в Україні та за її межами.

Зосередження на письменницькій творчості В. Шкляра обґрунтоване тим, що автор вдало описує у своїх романах актуальні питання української історії, самореалізації українського народу, боротьби за історичну справедливість, талановито інтерпретуючи не всім відомі історико-культурні події для молодого покоління українців.

Історична проза зараз на часі. У сучасному суспільстві є помітною проблема незнання історії. Молодь не цікавиться історичними фактами минулого свого народу, тому потрібно плекати любов та інтерес до неї.

На перебіг державного та духовного відновлення українського народу має надзвичайний вплив історичне минуле. Рушійною силою в зацікавленні історією є саме художня література.

У сучасній літературі є актуальними літературні твори, які описують історичні події сучасності та минушини. Такий вид розповсюдження інформації є надзвичайно продуктивним і має великий вплив на досягнення сучасним суспільством історичних фактів.

Популярні художні твори, які спричинили суспільний резонанс, є джерелом дослідження науковців. Адже дослідження творчості, написання рецензій, відгуків є рушійною силою для обговорення та читання історичної літератури.

Історичні романи Василя Шкляра “Чорний Ворон”, “Характерник”, “Маруся” написані на основі історичних фактів, але автор доповнює їх своїм художнім домислом, витворюючи художній простір національної боротьби та містичної багатогранності.

Кожен із романів має свою історичну основу та опирається на архівну документацію. Центральними сюжетними лініями романів є образи історичних осіб, які брали участь в боротьбі за волю України.

Не зважаючи на історичний час, український народ боровся за свою волю та державність. За сотні років ситуація не змінилася.

Ознаками індивідуального стилю автора у романах є гіперболізація та містифікація. Письменник використовує засоби фольклорної поетики, поліфонічну складову в створенні образів героїв. Також Василь Шкляр ставить акцент на ідеї національно-визвольної боротьби, підкреслюючи цим героїко-патріотичний пафос своїх творів.

Звичайно, у текстах романів можна знайти розбіжності з історичною правдою, але це нормально, адже мистецький твір не повинен відтворювати дійсність. Адже у художньому тексті є свої реалії, де діють особливі внутрішні закони.

Василь Шкляр для написання романів обирає періоди історії, напевне, найбільше художньо не опрацьовані, тому дослідження його творчості є вагомим кроком для українського літературного процесу.

Письменник звернувся до історичної теми через потребу піднести в сучасному бутті проблеми та думки, які характерні для становлення справжнього патріота, що готовий боротися за власні інтереси та інтереси своєї країни.

Автор розкрив у романах широку проблематику: історична доля України, стосунки між Україною та її загарбниками, вірність і зрада, роль керівника, любов і ненависть, кохання і подружнє щастя, батьки і діти, цінність людського існування.

У романах діють відомі історичні постаті, тому сюжет пов'язаний із біографіями, головними фактами життя та рисами їх характерів. Усі сюжетні лінії впливають з відображення історичних подій, які мають вплив на народ і головних героїв. Уважно читаючи текст, можна побачити поглиблену

зацікавленість автора питанням зв'язку часів, історичної пам'яті, спрямування до епічності під час відтворення основних подій української історії, втілення національних традицій та ідеалів.

Герої романів відзначається багатьма факторами, серед яких – жертовність, цілковита відданість цінностям визвольного руху. Саме такі люди можуть стати опорою для воєнізованого суспільства, зображеного у книгах. Український народ повинен знати своїх героїв.

Василь Шкляр поставив перед собою завдання: дотримуватися історичної правди. Він акцентує увагу на героїзмі окремих, на перший погляд, пересічних персонажів як патріотів, що здатні жертвувати власним життям заради ідеї. Читання таких текстів пробуджує почуття патріотизму та переживання за долю своєї країни.

Письменник міфологізує історію, витворюючи на її основі власну художню дійсність, він вдається до символізму і надає певним речам суб'єктивного звучання. Цінність історичних творів Василя Шкляра полягає у художній трансформації письменником історії. До того ж художня правда залишається головною умовою його історичного роману.

Поряд із художніми фактами та постатями письменник пропонує читачам проникнути в глибини своєї душі, змушуючи замислитися над минулим нашої держави та над її трагічними сторінками.

Автор любить український народ. Українців він зображує позитивними та добрими людьми, наділяючи їх позитивними рисами. Їм протиставляються жахливі вороги, які несуть в собі загрозу всьому українському.

На нашу думку, цінність історичного твору, зокрема, історичного роману, полягає у правильній художній трансляції історичної правди. До того ж зображення художньої правди у творі – основне завдання письменника.

Отже, як бачимо, Василеві Шкляру чудово вдалося відтворити художню трансформацію історії. Своєю поетичною фантазією автор

проникає у людську душу, використовуючи історичну документацію, опрацьовуючи її відповідним чином. Письменник загальний задум твору доповнює своїм авторським неповторним стилем, роблячи роман пізнавальним і корисним для вивчення та кращого розуміння історії.

Характерною ознакою творів митця є те, що текст заперечує і розвіває гендерну нерівність та сприяє патріотичному налаштуванню читача. Так, у романі “Маруся” розповідь про дівчину-отаманшу, таємниця сили якої в патріотизмі та любові до України, є актуальною для сучасного суспільства.

Завдяки тому, що мова письменника – легка для читання, його романи стають національними бестселерами.

Таким чином, можна зробити висновок, що романістика Василя Шкляра покликана допомогти українцям усвідомити, що боротьба проти окупантів, які пришли на твою землю, – здорова агресія. Готовність нації до активних дій у відстоюванні її національних, економічних, культурних та інших прав свідчить про її адекватність, здоровий дух, спроможність до побудови достойної держави.

Історичні романи “Чорний ворон (Залишенець)”, “Маруся” та “Характерник”, досліджувані нами у магістерській роботі, написані через соціальну необхідність. Письменник виступає у цих творах не лише як художник слова, але і в ролі духовного наставника нації, реконструктора несфальшованої історії. Простий український народ прагне знати правду про себе, повернутися до свого коріння, зрозуміти власну унікальність. Саме такі твори і надають нам цю можливість.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андрійченко Наталя. Архетипологія роману Василя Шкляра “Чорний Ворон” [Текст] / Наталя Андрійченко // *Слово і Час*. 2013. № 8. С. 78–85.
2. Апанович, Олена, Славетний кошовий отаман Іван Сірко. Розповіді про запорозьких козаків. К.: Дніпро. 1991. С. 191–206.
3. Василь Шкляр. Офіційний сайт письменника.
4. Вегеш А. Своєрідність літературно–художніх антропонімів з роману “Характерник” Василя Шкляра / Анастасія Вегеш // Два десятиліття від заснування Відділу української мови та літератури філологічного факультету університету ім. Бабеша-Бойої ювілейний збірник. Клуж-Напока. 2020. С. 157–168.
5. Вегеш Анастасія. Особливості творення літературно–художніх антропонімів у романі Василя Шкляра “Маруся” [Текст] / Анастасія Вегеш // *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства* : Зб. наук. пр. Ужгород : УжНУ, 2017. С. 9–12.
6. Венцковський Анатолій У ворона вік довгий... [Текст] : [про роман Василя Шкляра “Чорний Ворон”] / Анатолій Венцковський // *Літературна Україна*. 2010. 9 верес. (№ 32). С. 6.
7. Вихор Анна Осмислення історичної правди у творі Василя Шкляра “Чорний Ворон” (“Залишенець”) / Анна Вихор, Владислав Кромкач // *Дивослово (Українська мова й література в навчальних закладах)*. 2017. № 12. С. 53–55.
8. Голобородько Я. Енігматика. Гостросюжетність. Інфернальність [Текст] / Голобородько Ярослав // *Українська мова та література*. 2010. Число 13. С. 16–19.
9. Голобородько Я. “Чоловіча” проза Василя Шкляра / Я. Голобородько // *Вісник Національної академії наук України*. 2010. № 4. С. 57–63.

10. Горліс-Горський Ю.Ю. Холодний Яр.: Роман / Ю. Горліс-Горський. – Львів: Відродження, 2008. 432 с.
11. Жила С.О. “..Книжка минулим дуже нагадує сьогодення... ”: вивчення історичного роману Василя Шкляра “Маруся” [Текст] / С.О. Жила // *Українська література в загальноосвітній школі*. – 2015. – № 5 (травень). С. 24–30.
12. Історія українського козацтва: Нариси: У 2 т. / Редкол.: В. А. Смолій (відп. ред.) та ін., К.: Вид. дім «Києво–Могилянська академія». 2007. Т. 2. С. 590–700.
13. Константинова К. Чорний Ворон на білих сторінках. Василь Шкляр написав роман про визвольну боротьбу в Центральній Україні / К. Константинова // *Дзеркало тижня*. № 45. 21.11.2009
14. Крутивус Зіновій. Знак з того світу [Текст] : «Чорний Ворон» (“Залишенець”) Василя Шкляра – коректна відповідь недругам України / Зіновій Крутивус // *Березіль*. 2011. № 3–4. С. 180–185.
15. Кузів Марта. Вертайтесь росою...[Текст] : “Чорний Ворон” Василь Шкляр / Марта Кузів // *Дзвін*. 2010. № 5/6. С. 151–152.
16. Лілік О. “Жодна катастрофа не ставить хрест на меті” : матеріали до вивчення роману Василя Шкляра “Залишенець (Чорний Ворон)” / О. Лілік // *Українська література в загальноосвітній школі*. 2010. № 7/8. С. 37–41.
17. Морозенко М. Іван Сірко. Великий характерник / Марія Морозенко // Видавництво Старого Лева. 2010. 169 с.
18. Новиков А.О. Українська історія крізь призму творчості Василя Шкляра / А.О. Новиков // *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. № 21. Том 1. Одеса. 2016. С. 20–23.
19. Новиков Анатолій. Дискурс національно-визвольних змагань у романах Василя Шкляра “Чорний ворон” і “Маруся” / Анатолій

- Новиков : *Український світ у наукових парадигмах: збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*. Харків : ХІФТ, 2016. Вип. 3. С. 136–142.
20. Панькова Надія. Презентація роману Василя Шкляра “Чорний Ворон” : урок–ретроспектива / Н. Панькова, О. Савченко // *Дивослово (Українська мова й література в навчальних закладах)* : науково-методичний журнал. 2011. № 6. С. 26–30.
21. Пастух Богдан. Вигодувана кров’ю воля [Текст] / Богдан Пастух // *Дзвін*. 2010. № 1. С. 139–142.
22. Пастух Богдан. Замість хреста – калина / Б. Пастух // *Дивослово (Українська мова та література в навчальних закладах)* : науково-методичний журнал. 2011. № 6. С. 31–33.
23. Романенко О.В. “Чорний ворон” Василя Шкляра: між високою та масовою літературою // *Наукові праці. Наук.-метод. журнал*. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2010. Вип. 128: Філологія. *Літературознавство*. Т. 141. – С. 85–89.
24. Стадніченко О.О. Роман Василя Шкляра “Чорний Ворон”: історична та художня правда. / Стадніченко О.О. // *Вісник Запорізького національного університету*. №2. 2010. С. 307–312.
25. Старовойт Л.В. Художнє відображення українського національно-визвольного руху у романі В. Шкляра “Чорний Ворон” / Л.В. Старовойт // *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського: зб. наук. пр.* Миколаїв: МДУ, 2010. Вип. 6. С. 91–96.
26. Тереш Тетяна. Василь Шкляр: “Нам бракувало літератури, яка творить націю” [Текст] : Публіцистика / Василь Шкляр // *Березіль*. 2017. № 7–9. С. 145–170.
27. Ткач Микола. Полум’яна душа Холодного Яру. Роздуми над романом Василя Шкляра “Чорний Ворон” (“Залишенець”) [Текст] / Микола Ткач

- // *Літературна Україна*. 2010. 14 січ. (№ 1). С. 1–3.
28. Український світ у наукових парадигмах: *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди*. Харків : ХІФТ, 2016. С. 136–142.
29. Чабаненко, В. А., Сірома. Українське козацтво // *Мала енциклопедія / Кер. авт. колект. Ф. Г. Турченко; Відпов. ред. С. Р. Лях, Вид. 2–е, доп. і перероб.*, Київ: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр. 2006. 672 с.
30. Шевнін.О. “Чорний Ворон” порушив мовчання: [про роман Василя Шкляра «Чорний Ворон»] / О. Шевнін // *Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах*. 2009. № 12. С. 89.
31. Шкляр В. Маруся : роман / Василь Шкляр. Харків : Книжковий Клуб “Клуб сімейного дозвілля”. 2014. 320 с.
32. Шкляр В. Характерник: роман / В. Шкляр. – Харків: Книжковий клуб “Клуб сімейного дозвілля”. 2019. 304 с.
33. Шкляр В. Шукаю слідів Марусі / Василь Шкляр // *Літературна Україна*. 2010. 14 жовтня. С. 1–3.
34. Шкляр В.М. Чорний Ворон: Роман / В. Шкляр. Харків: Книжковий клуб “Клуб сімейного дозвілля”, 2011. 384 с.
35. Шкляр Василь Золотий ключ Василя Шкляра [Текст]: [інтерв'ю з українським письменником Василем Шклярем] / Василь Шкляр; записав Станіслав Бондаренко // *Літературна Україна*. 2012. 12 лип. (№ 26) С. 14.
36. Шкляр Василь Українців об'єднує почуття людської і національної гідності [Текст] : [інтерв'ю з письменником Василем Шклярем] / Василь Шкляр; записала Оксана Климчук // *Літературна Україна*. 2012. 2 лют. (№ 5). С. 14.
37. Панченко В. Що таке український бестселер? // *Слово і Час*. 2003. № 2. С. 41–44.
38. Вишнівський О. Повстанський рух і Отаманія / Олександр

- Вишнівський // *Капітула Відзнаки Хреста Залізного Хреста*, 1973. 108 с.
39. Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків : у 3 т. / Д.І. Яворницький ; пер. з рос. І.І. Сварника. – Львів : Світ, 1990. – Т. 1. – 319 с.
40. Савул-могила. Легенди і перекази Нижньої Наддніпряниці / Упоряд. І авт. Приміт. В. А. Чабаненко. – К. Дніпро, 1990. – С. 167.

Електронні джерела:

41. Батько українського бестселера: Василь Шкляр (до 60-річчя від дня народження сучасного українського письменника). – Режим доступу : <http://www.library.donetsk.ua/texts/shkliar2012.pdf>
42. Башманівський В.І. Проблема вибору в романі В. Шкляра “Залишенець. Чорний Ворон” [Електронний ресурс] : *Збірник матеріалів викладацько-студентських наукових семінарів*. 2013. С. 5-7. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/10433/1/bashmanivskyj.pdf>
43. Борисенко О.В. Мотив зради у творчості Василя Шкляра (на матеріалі романів “Залишенець. Чорний ворон” та “Маруся”) [Електронний ресурс] : *Пріоритети сучасної філології: теорія і практика. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 10-11 лютого 2017 року)*. Херсон : Видавничий дім “Гельветика”. 2017. С. 9–12. – Режим доступу : <http://molodyvcheny.in.ua/files/conf/fil/13feb2017/13feb2017.pdf#page=9>
44. Василь Шкляр – історичний роман “Характерник”, нова книга / Режим доступу <https://www.youtube.com/watch?v=wunK-PXcqYc>
45. Василь Шкляр в Умані презентував новий історичний роман / Режим доступу <http://uman.info/ua/news/vasyl-shklyar-v-umani-prezentuvav-novyy-istorychnyy-roman-10166>
46. Галич Артем. Поліфонічність портрета Марусі в однойменному романі В. Шкляра. [Електронний ресурс] : *Збірник наукових праць (філологічні*

- науки*). 2015. № 6. С. 102–105. – Режим доступу : // [file:///C:/Users/admin/Downloads/Litpro_2015_6_23%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/Litpro_2015_6_23%20(2).pdf)
47. Галич О. Роман “Маруся” В. Шкляра як поєднання біографії з квазі-біографією [Електронний ресурс] : Літератури світу: поетика, ментальність і духовність. 2015. Вип. 6. С. 9–18. – Режим доступу : // https://journal.kdpu.edu.ua/world_lit/article/view/1185/1175
48. Гонський В. Час воїнів. Олександра Соколовська – отаман Маруся [Електронний ресурс] / В. Гонський. – Режим доступу : // <http://www.istpravda.com.ua/columns/2011/26/18551/>
49. Гуцуляк М. Вальтер Скотт би плакав (рецензія на роман “Маруся” Василя Шкляра) / М. Гуцуляк. – Режим доступу : // [http:// M. Gutsuliak.vkursi.com / 7748.html](http://M.Gutsuliak.vkursi.com/7748.html)
50. Микичак С. Об’єкти і суб’єкти порівнянь в історичних романах Василя Шкляра [Електронний ресурс]. С. 30–32. – Режим доступу : // <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/11292/1/Mykuchak.pdf>
51. Насмінчук Г.Й. Художній світ роману “Маруся” Василя Шкляра [Електронний ресурс] : *Філологічні науки*. 2015. Випуск 40. С. 33–36. Режим доступу : // [file:///C:/Users/admin/Downloads/Npkpnu_fil_2015_40_9%20\(5\).pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/Npkpnu_fil_2015_40_9%20(5).pdf)
52. Орел С. Характерник про “Характерника” розповів Кропивницьким читачам [Електронний ресурс] – Режим доступу <https://rk.kr.ua/harakternik-pro-harakternika-rozpoviv-i-kropivnitskim-chitacham>
53. Піскун І.А. Іван Сірко – козак-характерник [Електронний ресурс]. С. 440–441. – Режим доступу <http://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/815/440.pdf?sequence=1>
54. Пономаренко В.В. Особливості творення образу героїні народної антибільшовицької боротьби у романі “Маруся” Василя Шкляра

- [Електронний ресурс] : *Науковий вісник Міжнародного Гуманітарного університету*. Сер. : Філологія. 2016. Том 1. № 21. С 57–60. Режим доступу : [file:///C:/Users/admin/Downloads/Nvmgu_filol_2016_21\(1\)_17%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/Nvmgu_filol_2016_21(1)_17%20(2).pdf)
55. Пономаренко Віталій. Особливості індивідуального стилю роману “Маруся” Василя Шкляра [Електронний ресурс] : *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка*. Сер. : Мовознавство. 2016. Вип. 1 (25). С. 77–83. – Режим доступу : [//http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7445/1/Ponomarenko.pdf](http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/7445/1/Ponomarenko.pdf)
56. Презентація роману Василя Шкляра “Характерник”. – Режим доступу <https://bookforum.ua/uk/p/prezentatsiya-romanu-vasylya-shklyara-harakternyk>
57. Роман – це літературний жанр [Електронний ресурс] : Бібліотека української літератури. – Режим доступу <https://ukrclassic.com.ua/katalog/teoriya-literaturi/2737-roman-tse-literaturnij-zhanr>
58. Т. Шуліченко. Національно маркована колективна мовна особистість персонажа (на матеріалі В. Шкляра “Характерник” [Електронний ресурс] – Режим доступу [file:///C:/Users/Admin/Downloads/235543-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-550635-1-10-20210912%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/Admin/Downloads/235543-%D0%A2%D0%B5%D0%BA%D1%81%D1%82%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%96-550635-1-10-20210912%20(4).pdf)
59. Федюк Т. Люди, які “тримають Україну” : рецензія на книжку Василя Шкляра [Електронний ресурс] / Тарас Федюк. – Режим доступу : [://https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2014/10/141028_book_2014_review_shklyar_fedyuk](https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2014/10/141028_book_2014_review_shklyar_fedyuk)
60. Хом’як Т.В. Стаття присвячена аналізу роману В. Шкляра “Маруся”, дослідженню засобів характеротворення образу головної героїні –

- отаманші Марусі [Електронний ресурс] / Хом'як Т.В. : Режим доступу://file:///C:/Users/admin/Downloads/Vznu_fi_2016_2_44.pdf
61. Цимбаліста Вікторія. Василь Шкляр представив новий роман “Маруся” [Електронний ресурс] : Gazeta.ua: Режим доступу://
https://gazeta.ua/articles/culture/_vasil-sklyar-predstaviv-novij-roman-marusya/580747
62. Цікаві факти з історії, про які мало хто знає [Електронний ресурс] : Блог вчителя історії Ігнатенко Людмили Михайлівни. – Режим доступу
http://ludmilaihnatenko.blogspot.com/p/blog-page_85.html
63. Чужа Оксана Отамани з родини Соколовських [Електронний ресурс] / Оксана Чужа – Режим доступу : // <https://bandera.lviv.ua/otamany-z-rodynu-sokolovskyyh/>
64. Белімова Т. Образ повстанця в сучасному українському історичному романі В. Шкляр “Чорний Ворон. Залишенець” [Електронний ресурс] – Режим доступу <https://probapera.org/publication/13/29796/obraz-povstantsya-v-suchasnomu-ukrajinskomu-istorychnomu-romani.html>
65. Філоненко С. Бестселер як проблема сучасного літературного процесу в Україні] – Режим доступу
<http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/16701/67-Filonenko.pdf?sequence=1>
66. Жирмунський М. Жанрові модифікації історичного роману – Режим доступу <http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=9815&chapter=1>

АНОТАЦІЯ

Мельник М. Історичні романи Василя Шкляра “Залишенець. Чорний Ворон”, “Маруся” та “Характерник”: сюжет, проблематика, образи персонажів. – На правах рукопису. – Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича Міністерства освіти і науки України, Чернівці, 2021.

У магістерській роботі досліджено життя та творчість відомого українського письменника Василя Шкляра. Матеріалом для дослідження стали три романи письменника. У перших трьох розділах описуються та аналізуються три романи: “Залишенець. Чорний Ворон” (2009), “Маруся” (2014), “Характерник” (2019). Четвертий розділ присвячений аналізу методики вивчення творчості Василя Шкляра в 11 класі школи. Основна увага у роботі зосереджена на аналізі романів Василя Шкляра, сюжеті, проблематиці та образах персонажів.

Ключові слова: Василь Шкляр, історичний роман, отаман, сюжет, історичні факти, сучасна література, Україна, козаки, проблематика, сюжет, художній домисел, боротьба, повстанці, патріотизм.

SUMMARY

Melnyk M. Historical novels by Vasyl Shkliar «Zalyshenets. Chornyi Voron», “Marusia” and “Kharakternyk”: plot, issues, images of characters. – Manuscript. – Yuriy Fed’kovych Chernivtsi National University, Ministry of education and science of Ukraine, Chernivtsi, 2021.

In the master's thesis explores the life and work of the famous Ukrainian writer Vasyl Shkliar. The material for the study were three novels by the writer. The first three chapters describe and analyze three novels: «Chornyi Voron» (Zalyshenets)» (2019), «Marusia» (2014), «Kharakternyk» (2009). The fourth section is devoted to the analysis of methods of studying the work of Vasyl Shkliar in the 11th grade of the school. The main attention in the work is focused on the analysis of Vasyl Shkliar novels, plot, problems and images of the characters.

Key words: Vasyl Shkliar, historical novel, otaman, plot, historical facts, modern literature, Ukraine, Cossacks, issues, plot, artistic conjecture, struggle, insurgents, patriotism.